

Társadalomkép és társadalomkritika

Cseh Tamás dalaiban

**(Az 1976-os és 1994-es Levél nővéremnek és Levél nővéremnek 2.
albumok összehasonlítása)**

PIV 976

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	2
II. A SZERZŐK ÉLETRAJZA	5
II.1. Cseh Tamás életrajza	5
II.2. Bereményi Géza életrajza	7
III. A KÉT ALBUM ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA	10
III.1. Keletkezési körülmények	10
III.1. a.) Szabadságnélküli relatív biztonság	10
III.1. b.) A „szabadság sokkja”	12
III.2. A két album tartalma, felépítése	13
III.3. Azonosságok a két albumban	15
III.4. A társadalomkritika különbségei	15
III.4 a) A politikai viszonyok megítélése	15
III.4 b.) Társadalmi különbségek a szerzők szemével	17
IV. AZ ÜZENET KIFEJEZÉSÉRE HASZNÁLT MŰVÉSZI ESZKÖZÖK	20
IV.1. A szövegek alapvető érzelmi-hangulati különbsége	20
IV.2. A szövegek stílusának eltérése	20
IV.3 A társadalomkritika és a politika „zenei oldala”	21
IV.4. Legszenbetűnőbb motívum: az évszakok	22
IV.5. Társadalmi képek, mint a kifejezés eszközei	23
IV.5. a.) Líra és epika	23
IV.5. b.) A társadalmi képek hangulata	24
IV.6. A helyszín és a horizontális és vertikális mozgás	26
IV.7 Budapest a Kádár-korszakban és a rendszerváltás után	28
IV.7. a.) Kérdések, okok, válaszok	28
IV.7. b.) „Helyzetképek” Budapestről	29
IV.7. c.) A politikai viszonyok megjelenésének különbsége:	30
IV.8. Devianciák a két korszakban	31
V. SZABADSÁG VERSUS BIZTONSÁG	33
Forrásjegyzék	35
Mellékletek	37

I. BEVEZETÉS

„Bezárva egy borítékba”- hangzik el a Levél nővéremnek című Cseh Tamás album utolsó sorai között, 1976-ot írva. Így zárul le az alkotók első közös lemeze, amely megalapozta széles körben ismert, több mint harminc éves munkásságukat. Ezen belül pedig ez az album adott támpontot (vagy inkább ihletet) a tizennyolc évvel később kiadott Levél nővéremnek 2. című lemeznek, amely már a rendszerváltást követő időszakban, 1994-ben „íródik”. Ugyanaz a feladó (a szerzők), a címzett (a nővér), a szerkezet, még a boríték színe is (kék), de ami dolgozatom szempontjából a legfontosabb párhuzam, hogy mindkét album az aktuális „világot” mutatja be. Bepillantást nyújt a Magyarországon élő hétköznapi emberek magánéletébe, problémáikba, világlátásukba, és ezeken keresztül a társadalmi valóságba, amelyben élnek.

Mindebből adódóan úgy vélem, joggal fogalmazhatom meg azt a hipotézist, hogy Bereményi Géza szövegeiben tematikusan is értelmezhető társadalomképet tart a hallgatók elé, és társadalomkritikát fogalmaz meg, amelyet e két lemezen Cseh Tamás és Másik János öntenek zenei formába.

Bár ezt a feltételezést a szerzők egész életművére is lehet vonatkoztatni, dolgozatomban csak ezt a két albumot szeretném az összehasonlítás eszközével elemezni, és ezáltal betekintést nyújtani a késő Kádár-korszak és a rendszerváltást követő időszak magyar társadalmának jellemzőibe az alkotó művészek szemével, de mindenek előtt a dolgozatom címében használt „társadalomkép” fogalmát szeretném felvázolni, az írásomban használt értelmezés szerint.

„Társadalomkép” kifejezés alatt egy adott személy, vagy adott személyek véleménye által alkotott összképét értem az adott társadalomról, amelyet valamilyen formában kifejezésre juttat, vagy juttatnak.

Írásomban kiemelten szeretnék foglalkozni a két korszak alkotói lehetőségeinek különbségeivel, vagyis a két album azon stílusbeli eltéréseivel, melyet feltevésem szerint a politikai korlátozás meglétének illetve megszűnésének tulajdoníthatunk.

Dolgozatom típusát illetően tartalomelemezés, amelyet két album összehasonlítása által kívánok megtenni.

Elemzésem elsősorban társadalomtudományi jellegű, társadalomtörténeti, politikai és művészeti összefüggéseket elemez Cseh Tamás, Másik János és Bereményi Géza Levél nővéremnek és Levél nővéremnek 2. című albumain keresztül. Ennek eszköze leginkább a dalokban megjelenített magánéleti képek, szituációk és problémák bemutatása, és ezeken a „történeteken” keresztül, az ezek mögött rejlő társadalmi háttér, és a társadalmi háttérre

vonatkozó esetleges jellemzés vagy kritika felfedése, vagyis a „borítékok felbontása”, és a levelek alapos „elolvasása”.

Bár véleményem szerint a művészeti elemzések nem feltétlenül kell, hogy egészen konkrét és teljesen megfogható válaszokat adjanak, de kutatásom célja az is, hogy bizonyos kérdésekre a pontos társadalmi hátterekről és az adott művészeti-boldogulási lehetőségekről választ kapjon olvasó.

Dolgozatom állandó és alapvető kérdései azok, hogy milyen társadalmi jelenségek jelennek meg a dalok történeteiben? Hogyan ötvöződik a magánélet és a társadalmi jelenségek? Ez alatt első sorban a magánéleti és a fikciós, történetek mögé bújtatott társadalomkritika érzékeltetését értem. És amely munkám alapvető témáját, és eszközét (összehasonlítás) adja, hogy milyen alapvető különbségek voltak a késő Kádár-korszak és a rendszerváltás utáni időszak társadalmában, a két korszakban élő emberek magánéletében, és a művészi kifejezőmód lehetőségeiben.

A „korszakok társadalma” fogalom alatt az adott történelmi időszakban élő emberek jellemző hétköznapi létét és létének milyenségét értem, abból a megközelítésből, amelyből a szerzők feltételezésem szerint szemlélik, és dalaikban bemutatják. A „művészi kifejezőmód lehetőségeit” első sorban az adott politikai viszonyoktól függő (korlátozó, illetve korlátozás nélküli) aspektusból vizsgálom, mert úgy vélem, a témát illetően ez a legmeghatározóbb háttér, amely a lemezek és szövegek stilisztikájára is erős befolyást gyakorol.

A dolgozatban megfogalmazott állításaim igazolását részben szakirodalmi, részben magukra a forrásokra való hivatkozással támasztom alá/végzem el.

Ezen kívül természetesen saját logikai következtetéseim részletes leírásával próbálom elemzésem hitelességét bizonyítani, bár - mint már utaltam rá - úgy vélem, művészeti alkotások elemzése esetenként más módszertant kíván, ami eltérhet a tudományos bizonyítás szabályaitól. Ezzel összefüggésben szeretném hangsúlyozni a művészet értelmezésének egyéni (minden ember „mást lát/hall bele”) vonalának fontosságát, illetve ki szeretném emelni, hogy dolgozatomnak nem célja „kiforgatni” magukból a dalokat, szövegeket, és arra is szeretném felhívni a figyelmet, hogy, mint minden tartalomelemzésből, így ebből sem küszöbölhetők ki teljes mértékben a szubjektív elemek.

Jelenlegi kutatásomban nem szeretnék foglalkozni a művészek többi jelentős alkotásával, beleértve az egymástól függetlenül létrehozott egyéb művészeti tevékenységeiket is (kivéve azokat, amelyeket felhasználandó forrásnak tekintek, de ezek természetesen elemzésemnek nem tárgyai, hanem eszközei.

Ezen kívül nem kívánok muzikológiai és irodalmi szempontból tudományos elemzést végezni.

Dolgozatom célja leegyszerűsítve tehát a két társadalom különbségeinek bemutatása a szerzők szemszögéből, két párhuzamos szerkezetű, és témáját illetően hasonló vonatkozásokkal bíró zenei lemez összehasonlításával, azt feltételezve, hogy ezek kultuszművekké váltak, egy nemzedék életérzését fogalmazták meg.

A témát azért is tartom fontosnak és aktuálisnak, mert Cseh Tamás nem régen (2009. augusztus 7-én) hunyt el. Úgy vélem (bár ez nem tartozik közvetlenül a dolgozat tudományos oldalához), ennek a munkának az is fontos célja, hogy bizonyítsam: nem csak a '70-es és 80-as évek fiataljainak volt szüksége arra, hogy a körülöttük lévő világot ábrázolják közösen megteremtett művészetük nyelvével, hanem nagyon is fontos, hogy a mai generáció is be tudja fogadni, és meg tudja érteni közös dalaik és albumaik mondanivalóját és jelentőségét. Munkámmal azt szeretném bebizonyítani, hogy igenis lehetnek „örök értékek”, tehát bírhatnak mondanivalóval olyan alkotások is, amelyeknek az aktualitását a fiatal generáció „lejártnak” tekintheti, vagy tévesen egy „másik korhoz kapcsolják”, vagy - amely szerintem a legjellemzőbb - nem is ismerik, tán még a nevüket sem hallották, pedig szüleiknek talán meghatározó jelentősége volt életük korábbi szakaszában.

A dolgozat alapvető szerkezetét a két albumot érintő témák (általam meghatározott sorrendben) egymás utáni részletezése adja, tehát minden témán (fejezeten, alfejezeten) belül mindkét lemez sajátosságairól szeretnék írni, de a lemezek elemzése előtt Cseh Tamás és Bereményi Géza életrajzát mutatom be, mivel véleményem szerint dalaik értelmezése életrajzuk ismerete nélkül nem lehet teljes körű. Bár a lemezek zeneszerzői és előadói részében Másik János is részt vett, az ő életrajzát nem mutatom be külön, mert munkásságát tekintve nem kapcsolódik szorosan az ismert szerzőpáros életművéhez.

II. A SZERZŐK ÉLETRAJZA

II.1. Cseh Tamás életrajza

Cseh Tamás 1943. január 22-én született Budapesten, de 13 éves koráig a Fejér megyei Tordason élt, ahol szülei a többi gyerektől kissé elszigetelve nevelték. „A magára adó főjegyzőcsalád ott mentette megtépzott méltóságát, ahol tudta: nem eresztették fiukat parasztgyerekek közé”¹

A család 1956-ban költözött Budapestre, közvetlenül a forradalom után.

Érettségijét a József Attila Általános Gimnáziumban tette, ahol egy idős tanár felfedezte rajzkészségét. A rajzolás és festés szenvedélyévé vált Tamásnak, így 1961-ben a Képzőművészeti Főiskolára jelentkezik, ahol elutasítják.

Egy évig kőműves-segédmunkás, majd betanított festő lesz. A Képzőművészeti Főiskolára továbbra sem nyer felvételt, így a Budapesti Tanítóképző Főiskolába járt, amelyet el is végzett. A tanítóképző után esti tagozaton az Egri Tanárképző Főiskolát is elvégezte, majd egy kis faluban, Perkátán tanít, amely életének talán legsötétebb időszaka volt: „Ablaktalan, háromszor három méteres vályogházban laktam, kábé tíz centis vastagságban állt benne a kecskeszar, több száz egér a falakban, fűtés semmi...”² Régi ismerősei, többek között egy fiatal beatzenekar tagjai, akikkel időnként együtt gitározott, ekkor disszidáltak.

Esténként egyedül pengette az angol szövegekre szerzett dalokat. Egy hirtelen jött megbetegedés után végleg elhagyta a falut. 1967-től Budapesten tanít rajzot, eközben felveszik a Képzőművészeti Főiskolára.

Életének fontos része volt egy indiánjáték, amely gimnazista korából gyökerezett, de huszonevésen kezdett ennek a mozgalom-szerű világnak igazán részese lenni, melyet nyaranta rendszeresen a Bakonyi erdőkben játszott sokadmagával. Olyan komolyan vették a játékot, hogy 1968-ban, amikor Csehszlovákiába tartó tankokat pillantottak meg, napokig abban a tudatban éltek, hogy kitört a harmadik világháború, és íjjakkal, vadászkésekkel készültek az esetleges ellenük támadókkal szemben.³ Ez a játék és életérzés egész életét végigkísérte.

1970-ben, egy véletlen folytán találkozott először Bereményi Gézával, aki felajánlja neki, hogy szövegeket ír dalaihoz. Cseh Tamás először nem vette komolyan, el is feledkezett az ajánlatról, de amint mégis megpróbálták együtt a dalszerzést, mindketten tudták, hogy „ebből

¹ Csengey Dénes: A kétségbeesés méltósága, „...és mi most itt vagyunk”, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988 (58. o.)

² Bérczes László: Cseh Tamás – Bérczes László beszélgetőkönyve. Palatinus Kiadó, Budapest, 2007 (40. o.)

³ Csengey Dénes: A kétségbeesés méltósága, „...és mi most itt vagyunk”, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988 (62. o.)

még lehet valami.” Bereményi később így fogalmazott: „Tamás azt a lehetőséget adta, hogy azt írok, amit akarok. Hajlandó magát bármibe beleélni. Ő viszont úgy énekli, ahogy ő akarja, én is hajlandó vagyok magamat bármibe beleélni. Mi tulajdonképpen egymás médiumai vagyunk. Egymás tükrői, és a mindennapjaink látszottak ebben a tükörben.”⁴

Kiderült, hogy Gézának éppen felmondott a főbérlője, így rögtön össze is költöztek.⁵

Napközben dolgoztak, este dalokat írtak, de közönséget nem kerestek, Cseh Tamás évekig csak ismerősök, barátok között énekelt.

Első nyilvános fellépésére egy Citadella nevű kocsma-szerű szórakozóhelyen került sor, amelyről úgy nyilatkozott Tamás, hogy „maga volt a halál”.

A következő fontos állomás a Jancsó Miklós filmrendezővel való találkozás volt, akit Bereményi Géza által ismert meg. Jancsó ezután rendszeresen felhasználta dalaikat filmjeihez, népszerűségük ebben a közegben vált széleskörűvé. Ezután szerződött Cseh Tamás a 25. Színházhoz, ahol önálló dalesteket adott. Első válogatásuk a Dal nélkül című összeállítás volt, de ebből ekkor még nem született lemezfelvétel, viszont népszerűsége végett abba kellett hagynia a tanítást 1975-ben.

Első kiadott lemezük a Levél nővéremnek volt, amelyben nem csak Cseh Tamás és Bereményi Géza vett részt, hanem Másik János⁶ is, akivel munkásságuk során időnként együtt dolgoztak. Ezt követte az Antoine és Désiré (1978), és a Fehér babák takaródója (1979). 1980-ban házasságot kötött Császár-Bíró Évával, két gyermekük született: 1981-ben András, 1989-ben Borbála.

Eközben megjelent a Műcsarnok (1981) és a Frontátvonulás (1983), amely után Bereményi Géza úgy döntött, abbahagyja a dalszövegírást: „A nyolcvanas években betörték a durva igazságok. Brutálissá és keménnyé vált az élet, a körülmények már nem hazudtak, és ő sem tudott ehhez a dalok műfajában viszonyulni.”⁷ (Ez alatt elsősorban azt kell érteni, hogy az a műfaj, amit eddig képviselt: a rejtett, metaforikus, de szemtelen ábrázolásmód már nem „nagy kunszt”, nem erre van szükség, hanem szókimondó, harcias és gyakorlatias eszközökre.)

Az eközben kiadott lemezek régebbi dalokból álltak, illetve Cseh Tamás Bereményitől elkülönült alkotói szakasza zajlott, amelyben többek között Másik Jánossal és Csengey

⁴ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (22. o.)

⁵ Az együttműködésüket jeleníti meg a Költőzködés című dal a Levél nővéremnek című albumon

⁶ Érdekeség: Cseh Tamás és Másik János a lemez kiadása előtt olyannyira összevesztek, hogy nem voltak hajlandók együtt bemenni a stúdióba, így külön énekelték fel még a párbeszédet tartalmazó dalokat is. Veszekedésük oka egy nő volt.

⁷ Mester Ildikó: Bereményi Géza - életmű-interjú. Seneca Kiadó, Budapest, 1996 (175. o.)

Dénessel⁸ dolgozott együtt. Így született meg a Jóslat (1984) régebbi dalokból, a Cimbor (1984), amelyben gyermekdalokat énekeltek Másik Jánossal, a Mélyrepülés, amelyhez Csengey Dénes írta a szöveget és az Utóirat (1988), amely szintén régi dalokat tartalmazott Bereményi szövegeivel.

1990-ben „tört meg a csend”, ekkor úgy döntött Bereményi, hogy újra megpróbál dalszövegeket írni, Tamás meg rábólintott. Ez után született meg az Új dalok (1990), a Nyugati pályaudvar (1993) és a Levél nővéremnek 2. (1994), amelyet a Levél nővéremnek alapján hozták létre, az új, aktuális világot ábrázolva, szintén Másik Jánossal együtt. Ezután következett a Telihold dalai (1997), a Jóslat a metró (2003), A véletlen szavai (2004), Az igazi levél nővéremnek (2004), és az Ady (2004).

A lemezek mellett két könyve jelent meg: Hadiösvény (1997), és a Csillagokkal táncoló Kojot című indián mesekönyv, amelyből lemezfelvétel is készült.

Élete folyamán számos díjat kapott: 1998-ban Az év lemeze díjat, 1992-ben a Magyar Köztársaság Tisztikeresztjét, 1993-ban Liszt Ferenc díjat, illetve 2001-ben vehette át a Kossuth díjat. 2008-ban Józsefváros, illetve 2009-ben Bakonybél díszpolgárának választották. 2006-ban diagnosztizáltak nála súlyos tüdőrákot.

2007-ben Esszencia címmel megjelent egy dupla CD- és lemezbálogatás Bereményi Géza és Tamás dalaival.

2009. augusztus 7-én, Budapesten hunyt el.

Azóta rendszeresen tartanak Cseh Tamás emlékesteket azokon a helyeken, ahol élete folyamán megfordult, az általa is alapított Indián játékot azóta is sokan, közöttük András fia is űzi a Bakonyban nyaranta.

Honlapján folyamatosan követhetők azok az események, melyeket emlékére rendeznek szerte az országban.

II.2. Bereményi Géza életrajza

Berményi Géza 1946. január 25-én született Budapesten. Szülei még csecsemőkorában elváltak, ekkor nagyszülei vették magukhoz, akik a Teleki téren voltak zöldségesek, így Géza hat éves koráig a piacon nevelkedett, amelyről szép emlékei maradtak, de a család hiánya maradandó sebet hagyott benne. Saját gyermekkoráról így nyilatkozik: „A gyökértelen kisgyermek játéka minden eseménynek, az idegen idegrendszerek minden rezdülésének,

⁸ Csengey Dénes (1953-1991): író, politikus, az Magyar Demokrata Fórum alapítójának egyike. Számos írása szól Cseh Tamás - Bereményi Géza páros műfajteremtéséről.

nagyon hamar megtanul tájékozódni, és egyáltalán nem tanul meg kötődni. Életre szóló élmény.”⁹

1952-ben anyja feleségül ment egy orvoshoz, aki őt is magához vette és adoptálta. Jó módban éltek, de Géza nem érezte magát otthon családjában, nevelőapját sosem szerette meg.

Középiskoláit váltogatta, majd végül Pápán szerzett gimnáziumi érettségit 1964-ben.

Elmesélései alapján gimnáziumi éveit korai italozással, nőkkel való ismerkedéssel, csoportos csellengéssel, és az otthoni veszekedésekkel töltötte.

Egy év katonáskodás után az ELTE bölcsészkarára iratkozott be magyar-olasz szakra.

Az egyetemen kezdett el irodalommal foglalkozni, diáktársaival önképzőkör-szerűen osztották meg egymással írásaikat, ekkor döntötte el, hogy író szeretne lenni, de mindeközben folytatódott kilengései, nemegyszer a bírósági eljárás fenyegette.

Első kiadott novelláskötete 1969-ben a Svéd király volt, ezután kissé kihátrált az irodalomból.

1970-ben diplomázik, ugyanebben az évben ismerkedik meg Cseh Tamással, de ebben az időszakban közös munkájuk még nem kerül nyilvánosság elé. Az egyetem után irodalmi propagandamunkát végez a Művelt nép Könyvterjesztő Vállalatnál. 1971 és 1979 között Szinkron dramaturgként dolgozik a Pannónia Filmstúdióban, ahol szájmozgás szerinti magyar szöveget ír olasz filmekre napi nyolc órában. Csengey Dénes következőképpen jellemzi ezt az időszakot: „Tipikus módja annak, ahogy a „nemzedék” értelmisége a függetlenséget, úgymond az ideológiai szüzességet őrizni próbálta. Igénytelen, állásfoglalást, döntéseket és elkötelezettséget nem kívánó munkával biztosítani a megélhetést, s a tulajdonképpeni értelmiségi lét gyakorlását intézményen kívül kísérelni meg”¹⁰

Első dalszövegei Jancsó Miklós Még kér a nép című filmjében hallhatók 1971-ben.

Az ezt követő években főfoglalkozásban különböző színdarabokhoz és filmekhez ír szövegkönyveket, számos színháznak dolgozott, megpróbált a lehető legkevésbé érintkezni a politikával, szabadidejében pedig Cseh Tamással írták dalaikat. Általa került kapcsolatba Cseh Tamás Jancsó Miklóssal és a színházi világgal, ahol közös szerzeményeikkel önálló dalestek keretében kerültek színpadra Bereményi szövegei, Cseh Tamás dalaival.

Miközben 1977-től sorra jelennek meg közös lemezeik, továbbra is számos forgatókönyvet és regényt ír, illetve különböző színházi műsorok készítésében vesz részt. 1982-ben Hernádi Judit Sohase Mondd című nagylemezéhez ír szövegeket, majd pár évvel később visszavonul a dalszövegírástól. Ebben az időszakban Cseh Tamással sem tart szoros szakmai kapcsolatot.

⁹ Csengey Dénes: A kétségbeesés méltósága, „...és mi most itt vagyunk”, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988 (55.o.)

¹⁰ Csengey Dénes: A kétségbeesés méltósága, „...és mi most itt vagyunk”, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988 (57-58. o.)

1984-ben József Attila díjat kap, majd 1985-ben készül el első saját filmje A tanítványok címmel, amely kapcsán számos díjban és kitüntetésben részesül. 1988-ban elkészíti az Eldorádó című filmet, eközben dalszövegeket ír Básti Julinak és Cserhalmi Györgynek. 1989-ben Balázs Béla díjat, majd az Európai filmdíjat nyeri el. 1989-ben veszi fel újra a kapcsolatot Cseh Tamással, amelyből 1990-re megszületik az Új dalok. 1990-ben és '91-ben Pécsen tanít a főiskolán.

Miközben folytatja színházi és filmművészeti pályáját, Cseh Tamással ezután folyamatosan írnak újabb dalokat. 2001-ben kap Kossuth díjat.

Élete folyamán négy házasságot kötött, ezekből két fiú- és két lánygyermek született.

2011-ben Prima Primissima díjat kap, 2012 januárjától a Thália színház igazgatója.

Bár pályája rendkívül sokoldalú, életműve pedig terjedelmes és változatos, legtöbbször mégis Cseh Tamással együtt ismerik nevét, és közös dalaik kapcsán szokták leggyakrabban emlegetni.

III. A KÉT ALBUM ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA.

III.1. Keletkezési körülmények

III.1. a.) Szabadságnélküli relatív biztonság

A korszak, amelyben az „első levél íródik” a Kádár-rendszer második fele, vagyis a magyar szocializmus azon szakasza, amely magán viseli a diktatúra szabadságkorlátozásra vonatkozó jegyeit, de „cserébe” az emberek viszonylagos jólétét biztosítja, ezzel elérve azt az általános társadalmi hozzáállást, hogy ne akarjanak beavatkozni a politikába, a politizálást a vezetésre hagyják. Ezzel a jelenséggel érvényesül az a korszakra jellemző jelige, hogy „aki nincs ellenünk, az velünk van”.

Kádár János életszínvonal-politikája egyfajta biztonságérzetet adott az embereknek, amelyet azzal erősített, hogy folyamatos gyarapodásra biztosított lehetőséget, így az emberek nagy része alapvetően sikernek élte meg társadalmi helyzetének alakulását.

Az emberek elfogadták az úgynevezett életszínvonal-alkut, amelynek az volt a háttérében, hogy a pártállamot a hetvenes évek elején restaurálták ugyan, de azért az más lett, mint a többi szocialista államban. Kádár el is hitette, hogy a létező legjobb, amit el lehet érni a szovjet blokkban, az Magyarországon megvalósul. Elhitette, hogy folyamatosan kijátssza a Szovjetuniót, megnyilvánulásaival azt sugallta, hogy, ha nem az ő kezükben lenne a hatalom, akkor majd „visszajönnek Rákosiék”, az pedig nyilvánvaló volt, hogy (elenyésző kivétellel) senki sem szeretné.

Fontos még kitérni a Kádár-rendszer-beli szociálpolitikára, amelyet egyfajta „gondoskodáspolitiká” jellemzett. Ebbe tartozott a munkahely, illetve az önfenntartáshoz szükséges anyagi helyzet biztosítása. A lakótelepek tömeges elterjedésével a lakáshelyzeti problémák többé-kevésbé kezelve lettek, illetve az egészségügyi és nyugdíjrendszer is jobb körülményeket teremtett, mint a többi szocialista országban, ebben az időben.¹¹

Ennek a viszonylagos jólétnek és biztonságnak ára volt, ez pedig másfajta aspektusból, de szintén nagyban befolyásolta az emberek életét. A szabad véleménynyilvánításra nem volt lehetőség, a politikai ideológia olyannyira rányomta pecsétjét a hétköznapiakra, hogy az emberekben fel sem merült, hogy esetleges szembenállásukat vagy negatív véleményüket érvényre próbálják juttatni. Ez különösen az értelmiségi és művész körökben bírt nagy jelentőséggel.

¹¹ Bihari Mihály: Magyar Politika 1944-2004 – Politikai és hatalmi viszonyok. Osiris Kiadó, Budapest, 2005 (312-313. o.)

A rendszerrel „nem kompatibilis” kulturális alkotások nem kaphattak nyilvánosságot, minden nyilvánosan megjelenő írás és művészeti alkotás ellenőrizve volt, ezt nevezzük politikai cenzúrának, amely kimondott formában, vagyis hivatalosan nem létezett Magyarországon, de a gyakorlatban teljes mértékben jelen volt, emiatt a „nyilvánosságnak szánt” műveket egyfajta „öncenzúra” jellemezte az alkotók által. (A továbbiakban a „politikai cenzúra” kifejezés alatt az imént említett gyakorlatban megjelenő, illetve az alkotók általi öncenzúrát értem)

A művészek mozgásterét a híres-hírhedt „TTT” határolta be, amely minden művészeti tevékenységet besorolt a „támogatott”, a „tűrt”, vagy a „tiltott” kategóriába, a szerint, hogy a szocialista rendszer ideológiájához mennyire illett. A kategorizálás felett elsősorban Aczél György rendelkezett, akit a korszak főideológusaként is szokták emlegetni. Aczél kultúrpolitikája „akrobata egyensúlyozás” volt a tiltás és a megengedés között. (Gál Péter) Végül soron az értelmiség számára kínálgató lehetőségek kitágítására törekedett, az „ahhoz képest szabadság” megteremtetőjének hitte magát.

Aczél Györgyöt illetően témához kapcsolódva azt kell még leszögezni, hogy nem kedvelte a könnyűzenei műfajokat, bár figyelemmel kísérte a lehetséges veszélyes szerzők munkásságát, folyamatos kapcsolatban állt Erdős Péterrel, a kor ismert pop menedzserével,¹² aki egyébként szintén nem sok fantáziát látott Cseh Tamásban, de Gyurkó László¹³ győzködésére végül kiadatta első lemezüket, így születhetett meg az első hivatalos közös lemeze a szerzőpárosnak.

Ezzel együtt a Levél nővéremnek album megjelenésekor a hetvenes évekbeli ismételt „bekeményítés” zajlott, amelyre már utaltam a rendszer restaurálása kapcsán. Ekkor a Moszkvához való igazodás kényszere a hatvanas évek végéhez képest újból felerősödött, a politikai ellenvélemények pedig kemény megtorlásokhoz is vezethettek. A művészek ebben az időszakban sajátos „módszerekhez” folyamodtak, vagyis meg kellett tanulniuk „gúzsba kötve táncolni”.¹⁴ Igazodtak a hatalomnak ahhoz az elvárás, hogy semmiféle nyílt és egyértelmű kritizálást nem alkalmaznak, ehelyett viszont rejtetten, metaforák mögé bújtatták véleményüket. (Szabó Yvett)

Cseh Tamásék is ezzel az eszközzel éltek: Bereményi Géza szavaival élve a korszakról, amelyben a Levél nővéremnek dalai születtek: „Sötét volt, olyan, mint egy akna. Egy liftakna.

¹² Révész Sándor: Aczél és korunk. Sík Kiadó, Budapest, 1994 (352. o.)

¹³ Gyurkó László: író, újságíró, országgyűlési képviselő, színigazgató. Ő volt az, aki először színpadra vitte Cseh Tamást a 25. Színházban.

¹⁴ Bihari Mihály: Magyar Politika 1944-2004 – Politikai és hatalmi viszonyok. Osiris Kiadó, Budapest, 2005 (303-304.o.)

És szálltunk lefelé a nagy sötétségbe. Ha ebben valaki gyufát gyújtott, olyan ereje volt, mint egy robbanásnak.”¹⁵

Ezzel arra a jelenségre utalt, hogy ebben a korszakban, ha valaki csak egy kicsit is merész volt, és ki merte fejezni véleményét, annak nagy jelentősége volt, éppen ezért nagyon sokan felfigyeltek rá.

III.1.b.) A „szabadság sokkja”¹⁶

A levél nővéremnek 2. időbeli „helyszíne” a rendszerváltás utáni Budapest.

Ebben az időszakban a rendszerváltással kapcsolatos emberi attitűdök igen vegyesek és bizonytalanok, némiképp ellentmondásosnak is tűnhetnek.

Bár az emberek többsége alapvetően örömmel fogadta a rendszerváltás tényét, azonban néhány év elteltével nagyon sokan nyilatkoztak úgy, hogy bár valóban sok területen jó irányba változtak a dolgok Magyarországon, viszont éppen abban nem tapasztalnak pozitív változásokat, amelyek őket is érintik, vagyis nekik fontosak. A rendszerváltás az emberek többsége számára a remélt gazdasági felemelkedés helyett jobb esetben stagnálást, rosszabb esetben azonban az egzisztenciális viszonyok rosszabbodását hozta.¹⁷

Amiben viszont a lakosság nagy része, (1993-ban 61 százaléka¹⁸) egyetértett, hogy a szabadság az élet több területén érvényesül, mint a Kádár-korszakban, ám ennek a hirtelen jött szabadságnak nem csak pozitív következményei voltak.

A gazdasági szerkezet átalakulása, vagyis a szabad verseny piac, amely a '80-as években kezdett kialakulni, nem tudta már folytatni azt az életszínvonal-politikát, amelyhez a magyar társadalom korábban hozzászokott, ezzel együtt hirtelen megszűnt a foglalkoztatás biztonsága, tömegessé és nyílttá vált a munkanélküliség, a hajléktalanság és a szegénység.¹⁹ Ezáltal az emberek bizonytalanságérzete és a „farkastörvény” szellem kialakulása nagymértékben megnőtt ebben az időszakban, és hamar elterjedt az a szemlélet, hogy aki sikeresen, jó módon szeretne élni, annak szinte kötelessége tisztességtelennek és erkölcstelennek lennie.²⁰

¹⁵ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (23. o.)

¹⁶ Hankiss Elemér: Proletár reneszánsz, Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról. Helikon Kiadó, Szekszárd, 1999 (141-144. o.)

¹⁷ Vásárhelyi Mária: Csalóka emlékezet, a huszadik század történelme a magyar közgondolkodásban. Kaligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007 (167. o.)

¹⁸ Vásárhelyi Mária: Csalóka emlékezet, a huszadik század történelme a magyar közgondolkodásban. Kaligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007 (184. o.)

¹⁹ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. Század második felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2001 (349. o.)

²⁰ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. Század második felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2001 (269.o.)

Mindezek mellett az 1980-as években kialakult „második gazdaság” kisvállalkozói, és az ezekben dolgozó mérnökök és szakmunkások, részben a multinacionális cégek beáramlásának következtében gyakran tönkrementek. Számukra a perifériára sodródás még megemészthetlenebb perspektívaváltás és feldolgozhatatlanabb trauma volt, mint a legszegényebb rétegekben.²¹

Az emberek bizonytalanságérzete és anyagi helyzetük kiszámíthatatlansága vagy megingása egyfajta szociálpszichológiai görcshöz vezetett.

A társadalom többsége nem tudott mit kezdeni a hirtelen teljessé vált szabadságával, sem a gazdasági szférában, sem pedig a politikában.

Legtöbbjük már csak azért is volt képtelen a lehetőségeivel élni, mert nem voltak meg hozzá a megfelelő készségei, ugyanis az előző rendszerben az ideológiai háttér miatt, ennek gyakorlása nem kerülhetett szocializálásra, így ezek intellektuális és pszichológiai terhet jelentettek a személyiség számára. Az emberek nagy részének könnyebb, ha megmondják, mit kell tenni, meddig lehet elmenni, mi a megengedhető, mintha erről az egyénnek magának kellene döntenie és vállalnia a döntéseiért a felelősséget.²²

Az imént felsorolt gazdasági, szociálpolitikai és pszichológiai nehézségekből adódóan nagyon sok magyar úgy tekintett vissza a szocializmusra, hogy akkor minden magyar jobban élt, azok voltak a „puha diktatúra gondtalan évei.”²³ A Levél nővéremnek 2. ebben az időszakban „játszódik”, a kor hevesességének, reményteljességének, de bizonytalanságainak, kiábrándulásainak és felháborodásainak jegyeit is magán viseli, stílusában viszont erősen él a cenzúra megszűnéséből adódó kifejezésbeli lehetőségekkel, vagyis a szókimondás és a véleménynyilvánítás szabadságával.

III.2. A két album tartalma, felépítése

Az 1994-ben kiadott Levél nővéremnek 2. szerkezeti, formai és bizonyos értelemben tartalmi viszonylatban is az 1976-os Levél nővéremnek című album alapján született, ebből következően semmilyen tartalmi elemzést nem kíván meg annak a párhuzamnak a felfedezése, amely jellemzi a két lemezt.

Mindkét album egy levél formáját ölti magára, amely a szerző (fiktív) nővéréhez íródik.

Mindkettőt Cseh Tamás és Másik János adja elő párbeszédes formában, időnként úgy, mintha a levélíró önmagával „vívódna”, máskor pedig egy külső emberrel folytatott beszélgetést idéz

²¹ Romsics Ignác: Volt egyszer egy rendszerváltás. Rubicon-Könyvek, 2003 (285. oldal)

²² Erich Fromm: Menekülés a szabadság elől. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002

²³ Vásárhelyi Mária: A puha diktatúra gondtalan évei - A közgondolkodás néhány jellegzetessége. Mozgó Világ 1992/6. (38-41. o.)

az „énekdialógus”, de olyan dal is van, amelyben szándékosan nem lehet eldönteni, illetve többféleképpen lehet értelmezni, hogy melyik formáról is van szó, ilyen dal például az „első levél” Presszó című dala.

Alapvetően viszont a két ember a levélben egy személyt testesít meg. Bereményi Géza szavaival élve: „*Két ember kiáll, azt állítva magukról, hogy ők egy személy. Tehát két ember egy személyként levelet ír a nővérenek.*”²⁴

A „levelek” szerkezete is ugyanolyan: levél kezdete, levélrészletek a dalok között, levél befejezése. A levélrészletek gyakran egy dal bevezetéseként, lezárásaként, vagy az utána következő dal összekötéseként funkcionál, ezzel segítve az értelmezésüket, illetve ezek által ismerteti a „levél írója” a dalok háttértörténeteit. A levélrészletek is dallamos formában vannak felénekelve, gyakran az utána következő dal dallamához igazodva.

Tartalmukat vizsgálva is számos párhuzamot figyelhetünk meg, mindkettőben megjelennek azonos kérdések, témák és motívumok (pl. Budapest, nőkkel folytatott titkos viszony, deviancia, álmok, presszózongorista), csak éppen mindegyik az adott társadalomhoz kötött, a társadalom stílusjegyeit magán hordozva. Ebből következik a számomra legfontosabb párhuzam, hogy mind a kettő társadalomképet nyújt, és társadalomkritikát fogalmaz meg az adott korszakban, amelyben „íródott”.

Mivel a továbbiakban gyakran fogok címekkel megjelölt szövegeket idézni a két albumról, ismertetem a lemezeken szereplő dalcímeket és levélrészleteket.

1976, Levél nővéremnek: A levél kezdete, Budapest, Presszó, A harmadik levélrészlet, Apa kalapja, A negyedik levélrészlet, A hatvanas évek, Az ötödik levélrészlet, Az éjfélgyors, Nincsen más, Krakkói vonat, A levél közepe, Álomfejtés, Jutalomosztás, A hetedik levélrészlet, Világnézeti klub, A nyolcadik levélrészlet, Tanulmányi kirándulás, Költözködés, Egy kitalált személy, A levél befejezése, Kézbesítés

1994, Levél nővéremnek 2.: Első levélrészlet, Budapest II, Második levélrészlet, Budapest III, Harmadik levélrészlet, Sűrű a vérem, Negyedik levélrészlet, Volt osztálytárs, Ötödik levélrészlet, Minden álmomban, Hatodik levélrészlet, Angol regény, Metró, Hetedik levélrészlet, Forró város, Eszembe jutottál, Nyolcadik levélrészlet, Helló Halál, Somlai Margit, Nyári délután, Vizezés, Kilencedik levélrészlet, Aluljáróérzés, Tizedik levélrészlet,

²⁴ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (197. o.)

Presszóongorista, A nagy sárga gong, Tizenegyedik levélrészlet, Háború van, Irén a tévében, Álomkeringő, Finálé

III.3. Azonosságok a két albumban

Azonosságon az imént felsorolt szerkezeti felépítés mellett azokat az alkalmazott tartalmi, illetve kifejezőeszközbeli hasonlóságokat értem, amelyek mindkét album alapvető részét képezik.

Első ilyen hasonlóság a „levél keltezésének” helyszíne, amely mindkét esetben Budapest. Ezt az első levélen már *A levél kezdetekor* leszögezi: „*Kelt Budapest, / na jó, na jó, Legyen ez a színhely, / a keltezés, Legyen ez a díszlet*” A „keltezés” után pedig az első dal közvetlenül a Budapest című szám. A „második levél” *Első levélrészletében* ugyan nem szerepel kimondva a Budapest szó, de ennek az albumnak az első két dala a Budapest II., illetve a Budapest III. címet viseli.

A kifejezőmódbeli eszközöket illetően, mindkét albumra jellemző a „társadalmi képek” használata. A „társadalmi kép” fogalmát dolgozatomban sajátos értelmezés szerint használok, amelyet fontos megkülönböztetni a „társadalomkép” kifejezéstől, amelyet valamely személy, vagy valamely személyek társadalomról alkotott elképzeléseinek és véleményeinek összességére és annak kifejezésére vagy bemutatására alkalmazom. Illetve szintén megkülönböztetem a „társadalmi kép” azon jelentésétől, amely legtöbbször térképeken alkalmazott különböző társadalmi adatok ábrázolásainak megjelölésére használatos kifejezés.

Értelmezésem szerint tehát, a „társadalmi kép” egy bizonyos korszakból való és a korszakra valamilyen szempontból jellemző, embereket ábrázoló mini esettanulmány, amely tipikus társadalmi karaktereket és tipikus élethelyzeteket ábrázol. Ezekből a villanásszerű társadalmi képekből áll össze mozaikszerűen az alkotók szubjektív társadalomképe, amely nem koherens, mint a tudományé, de a művészi ábrázolóeszközök segítségével lehetővé teszi az ábrázolt jelenségek mélyebb megértését.

III.4. A társadalomkritika különbségei

III.4 a) A politikai viszonyok megítélése

Az adott korszak politikai viszonyainak megítélésében a szerzőpáros véleménye mindkét rendszerrel szemben kritikus volt, viszont kritikájuk nagyon gyakran a két rendszer szembeállításában nyilvánult meg, tehát utalásaikkal közvetett értelemben összehasonlították a szocializmusbeli negatív jelenségeket a kapitalizmus erényeivel, illetve a kapitalizmus

„hátulütőit” A Kádár-rendszer-beli előnyökkel. A szocializmus legnagyobb társadalmi problémájának (saját megítélésem szerint) a szabadságnélküliséget és az emberek manipulációját látták, illetve a „kényszerbezárkózás” tényét a politika, és ezzel együtt a közügyek elől. A politikai rendszerre utaló kritikáikat ebben az időszakban természetesen nyíltan nem fejezhették ki, de a Levél nővéremnek dalai között gyakran fedezhetünk fel szabadság utáni vágyra utaló jeleket, illetve annak ábrázolását, hogy az emberek életében a tiltás ellenére fontos szerepet játszik a szabadság, mint érték.

Erre példa az „első levél” Éjféli gyors című száma, amelynek tartalma egyébként nincs szembeűnően kiélezve a politikára. A dal főszereplője Mari, aki a szerző életének fontos része volt, de sok ideje nem találkozhattak, mivel Mari inkább az emigráció mellett döntött. A „férfi”, aki azóta belenyugodott Mari távozásába és az „itt maradást” választotta, megházasodott, és hallomást szerezve Mari látogatásáról, nem tud mit kezdeni a helyzettel, mivel tart a feleségétől. A dalt megelőző Ötödik levélrészletben kifejti, hogy a felesége jár a Marxizmus-Leninizmus esti egyetemre, így a dal utalás-szerűen szembeállítja a Kádár-rendszer nyomását a disszidálás szabadságának örömeivel a felesége képében: „*Éva nagyon jól van, / él és virul /.../ este jár marxizmus-leninizmus esti egyetemre*” és Mari képében: „*Majd mit beszélünk Marival, / ki rég disszidált, / és holnap éjjel érkezik az éjféli vonattal?*”

A dal végére pedig egyértelművé válik, hogy a Marival való találkozás nem fog elmaradni, ha titkolni kell, ha nem. A feleségével kapcsolatban pedig csak sajnálatot érez:

„*Mondd csak, Mari, / az étterem, / az étterem, tudod ahová oly sokszor beültünk, / épp egy szóra csak, / emlékszel még? / Nos tudd meg, hogy nincs meg már, / lebontották, / de tudok egy új, tudok egy más / egy sokkalta jobb helyet, / beülhetnénk, ha már itt vagy Mari, / te kedves Mari... / Szegény Éva.*”

Az első albumon ilyen, és efféle utalásokkal ábrázolja a szocializmus milyenségét: nem egyértelműen ellenségesen, inkább szánakozón.

A rendszerváltás után pedig olyan problémák kerülnek előtérbe, amelyek a Kádár-korszakban nem - vagy csak elvétve - voltak jelen, erre példa a Levél nővéremnek 2. Fináléjában elhangzó összegzés: „*...férfi a metrón kiabál, / nincs itthon semmi pénz, / szemétben turkál a tanár.*”

Ilyen típusú motívumokkal utal arra, hogy egyre többen „örülnek bele” az újonnan jött bizonytalanságba, illetve felvázolja a kapitalizmus okozta pénzügyi nehézségeket, az abszurd, igazságtalan anyagi ellehetetlenedést, a kiszámíthatatlanság érzését és az ellentmondásokat.

Utalásai azonban ezen az albumon nem rejtettek és nem szimplán jelzésértékűek, hanem nyíltan, néhol majdhogynem sokkoló formában jelenik meg.

Erre a bizonyos „sokkolásra” példa a Vizeles című „dal”, amelyet nagy részben a főszereplő vizeles közbeni megvadult, részeg kiabálása teszi ki egy utcasarkon, amelyben a szabadságnak és a demokráciának „örül”: *„Egyetlenegy nagy sugárban kiadhatod mindened! Égre nézel, könnyű lettél, jó barátod a világ! / Felolvadtál, szabadultál, és most minden helyreállt! / De jó, hogy demokrácia van! / Élek, élek, nagyon élek! / Jó, hogy élek.”*

A szereplőt elképzelve pedig senkinek sem a kapitalizmus és a demokrácia előnyei jelennek meg, sokkal inkább az emberekben lejátszódó lelki megrázkódtatások, és annak megnyilvánulásai.

A politikai viszonyokat tekintve tehát mindkét esetben kritikusak, bár kritikáikat más-más eszközökkel, leegyszerűsítve, az első albumon rejtetten, a másodikban szókimondóan mutatják be.

III.4 b.) Társadalmi különbségek a szerzők szemével

A társadalomban fennálló általános jelenségek és problémák megjelenítése is mindkét albumon egyértelműen jelen van, sőt gyakran megfigyelhető egy-egy téma, amely mindkét albumon párhuzam-szerűen megjelenik, a különbség az, hogy mindkét album az adott társadalom jellemzőire mutat rá, más-más eszközöket alkalmazva. A hetvenes évek társadalmának egészét, az album általános hangulatával közvetíti, amely a telet, a szokványosságot, a zártságot érzékelteti. E mellett pedig gyakori elem az adott társadalmon belüli tipikus viselkedésformák, jelenségek, intézmények megjelenítése, például egy világnézeti klubban üldögélő, okoskodó fiatal társaság, akik egyfolytában cigarettáznak, és Bereményi szavaival élve „szörnyen néztek ki”²⁵: *„Egy világnézeti klub / tág teret nyit ki és nyújt, / számos aktív fújja és szívja / komolyan a cigarettát”*

Ilyen jellegű társadalmi képek ábrázolásával jeleníti meg, hogy mennyire nem történik semmi, „mindenki csak komolykodik, úgy csinál, mintha” de igazából a legfontosabb, hogy meglegyen a napi cigarettája.

Ezen kívül pedig szintén feltűnő téma a különböző devianciák, illetve „bűnös” cselekvések megjelenése, például az alkoholizmus, mint általános magyar jelenség, a „titkos szerelmi félrelépések”, a hontalan albérleti lét, amelyek nyilván a szerzők életének is szerves részét

²⁵ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (63. o.)

képezték, de saját történeteiken keresztül a társadalomra „kivetíthetően” adják vissza dalaikban, hangulatok és képek formájában.

A hetvenes években tehát Cseh Tamás és Bereményi Géza valahogy így láthatták a korszak társadalmát ebben az időben: tél, elzárkózás a közügyek elől, alkoholba való menekülés, a vágyak titkos kielégítése.

Tizennyolc évvel később, ahol a társadalmi lét a „tomboló nyarát” éli, forrón, hevesen, „bármilyen megtörténhet”- módon, egészen más perspektívából közelítik meg a valóságot.

Azonban a Levél nővéremnek 2.-ből kiderül, hogy nyári nyüzsgés és a lehetőségek kitágulásával együtt a '90-es évek társadalmát sem tartották élhetőbbnek, csak éppen más szempontból nem.

Ezt érzékelteti a Harmadik levélrészletet, ahol egyértelműen és meglehetősen drasztikus formában fejt ki véleményét az előző korszakról, de rögtön hozzá is teszi szintén elég erős hasonlattal élve, hogy a jelenlegi társadalmi helyzet sem jobb annál, tehát végső soron az aktuális világ a fő téma: „*Drága Irén, először is közlöm veled, hogy néhány éve váratlanul, ámde mégis véget ért egy korszak. Lábjegyzet lesz, egy csillaggal megjelölt szó jövőbeli történelemkönyvben. S a lapon alul néhány szó, mely sebtén elintézi. Hernyók, nyüvek, álcák, molyok, nagy giliszták élőködtek az örök erőkön. Míg szőnyeg alá besöpörten éltünk mindahányan. Túléltük hát, bár igénybevett. S most itt vagyunk egy újabb fajta nagy pocskolásban, s szőnyeg alól előmászta az alája söpörtek, s behemótként felfúvódva szörnytestet öltöttek. Újabb világ, fojtott vihar. Csak magáért van minden, semmi másért.*”

A társadalmi egyenlőtlenség érzékeltetésére pedig a dalokban megjelenő szélsőséges sorsok ábrázolásával mutat rá, például a Negyedik levélrészlet, és a Volt osztálytárs című dal a szélsőségek egyik oldalát mutatja be: „*Volt osztálytárs, / azt beszéltek rettentően gazdag, / egy gyűrűjéből mind a ketten gondtalanul évekig megélnénk.*”

illetve a Somlai Margit a másik oldalt: „*Oxfordi diplomás Somlai, latin-angol tanárnő, / Öt nyelven tudta mondani azt a szót, hogy teremtmény. / S nyolcvanöt éves kézzel ott ügyesen túrt szemémben. / A teremtmény éppen nem figyelte, őhelyette is néztem.*”

Így mutatják be röviden, de hatásosan a lehetőségekkel élni tudó, szerencsés sorsot, aki a rendszerváltás után „jól ügyeskedett”, és tipikus alakja az ekkor kialakuló gazdasági elitnek, illetve a nyugdíjba vonult, esetleg munkáját vesztő értelmiségi réteg azon tagjait, akik elszegényedtek, de a korábbi szociálpolitika megszűnésének következtében senki sem karolta fel őket.

Összességében tehát arra a következtetésre jutottam, hogy bár valóban elismerik a szerzők a demokrácia és a demokrácia értelmében vett szabadság értékeit, de nem gondolják, hogy a társadalom egésze jobban jár ezzel a világgal.

IV. AZ ÜZENET KIFEJEZÉSÉRE HASZNÁLT MŰVÉSZI ESZKÖZÖK

IV.1. A szövegek alapvető érzelmi-hangulati különbsége

A két album közötti legátfogóbb érzelm-megnyilvánulási különbség Bereményi Géza elmondása alapján, hogy míg a Levél nővéremnek dalaiban panaszkodás volt, a Levél nővéremnek 2.-ben harag.²⁶

Panaszkodás, mert a szocialista rendszerben az elégedetlenségre nem csak hogy megoldást nem lehetett találni, de még véleményt sem szabadott nyilvánítani, és *harag*, mert a „szebb világ” nem jött el a várt szabadsággal és a demokráciával együtt, csak „átfordultak” a dolgok, és a fordulat iránya inkább kiábránduláshoz, csalódáshoz és bizonyos esetekben felháborodáshoz vezetett.

Ennek érzékeltetésére a két albumot lezáró utolsó levélrészletből szeretnék kiemelni néhány sornyi szöveget, amelyekben a „boríték lezárása előtt” pár szóban utal a levelek tartalmára.

A levél nővéremnek „Kézbesítése” így hangzik:

„Éva, Mari, Irén, s az utolsó villamos, egy krakkói kirándulás és az éjféle gyors, bezárva egy borítékba, ki tudja, hol kallódik el? (Irén nem válaszol, mert mosni és főzni kell.)”

Míg a Levél nővéremnek 2. „Fináléjában” a következő szavakkal él a „levélíró”:

„Sűrű a vérem, és férfi a metrón kiabál, nincs itthon semmi pénz, szemétkben turkál a tanár, szomszédban háború és közben rólad álmodok. Még kéne mondani valami fontos mondatot.”

Míg az első szöveg fő motívumai emlékekre, személyes kellemes, vagy kellemetlen történésekre utalnak vissza, és a szöveg véget értevel a hallgatónak általában kissé panaszosan beletörődő hangulata támad, mindenfajta haragtól mentesen, addig a második szövegben a levél írójának leplezetlen felháborodása, bosszúsága jelenik meg, amelyek érzékelésem szerint szándékolt lezáratlanságot hagynak a hallgatónak, ez a lezáratlanság pedig szintén a kor, és az emberek jövőképeknek bizonytalanságát érzékelteti.

IV.2. A szövegek stílusának eltérése

Az 1976-ban „íródott” Levél nővéremnek, megfigyelésem szerint a szövegek stílusát tekintve sokkal visszafogottabb, jobban igényli a „sorok közötti olvasás” képességét, illetve véleményem szerint több történeti, politikai háttérismeretet követel a dalszövegek elemzéséhez, mint az 1994-ben kiadott Levél nővéremnek 2.

²⁶ Mester Ildikó: Bereményi Géza - életmű-interjú. Seneca Kiadó, Budapest, 1996 (180. o.)

Az előbb említett két album között fennálló alapvető különbséget a Kádár-korszak-beli politikai cenzúra meglétének, és a rendszerváltást követően megszűnő politikai korlátozásnak tulajdonítom, bár nyilvánvalóan 18 év elteltével egyéb tényezők is játszhatnak szerepet a stílusbeli váltások okát illetően (például a szerzők magánéletében fennálló különbségek), de elemzésem szempontjából az előbbi megállapításomat tekintem relevánsnak.

A rendszerváltás utáni levél nővéremnek 2. lényegesen szókimondóbb, több benne az egyértelmű, leplezetlen politikai utalás, elsősorban az aktuális (1994) politikai és társadalmi viszonyok tekintetében, de abban a kevés szövegben is, amelyben az előző rendszerre utal vissza, sokkal cizellálatlanabban nyilvánít véleményt az akkor meglévő társadalmi és politikai jelenségekről.

Az „első levél” szövegbeli fanyarsága és szelíd iróniája viszont a hetvenes évek hallgatóinak jelentett nagy élményt, és véleményem szerint ezért is teremtett egyfajta kultuszt, leginkább a korszakbeli fiatalság körében a Cseh-Bereményi páros, mert akkoriban ez a módszer jelentette azt a fajta szemtelen bátorságot, amely magához vonzotta az akkori ellenzéki érzelmű, főként értelmiségi közönséget, akiket ebben az időszakban kevésbé vonzott a tipikus beat zenében megjelenő populizmus.

Ezt a jelenséget nevezem dolgozatomban kultuszteremtésnek.

Úgy vélem tehát, elfogadhatjuk Csengey Dénes²⁷ azon kijelentését, hogy „Cseh Tamás akár akarta, akár nem, egyszemélyes műfajt alapított, az önkifejezésnek minden addiginál hitelesebb eszközét lelte meg, vagyis éppen azt, ami a beat nem tud lenni.”²⁸

IV.3 A társadalomkritika és a politika „zenei oldala”

Az eddigi állításaimat Bereményi Géza szövegei alapján jelentem ki, de úgy vélem, egyáltalán nem elhanyagolhatók a zenei különbségek sem, bár látszólag talán kevésbé szorosan kapcsolódnak a politikai cenzúra meglétéhez, én mégis megpróbálom ebből az aspektusból is megvizsgálni a témát.

A Levél nővéremnek 2. Másik János részéről eleve azzal a kikötéssel született meg, hogy zeneileg másnak kell lennie. Mint ahogy „minden más volt, tehát elkerülhetetlen volt a váltás a zenei kifejezőmódban, és a magyar társadalomban egyaránt.”²⁹

²⁸ Csengey Dénes: A kétségbeesés méltósága, „...és mi most itt vagyunk”, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988 (66. oldal)

²⁹ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (198. o.)

Az „első levél” dalai összességében lassúbbak, lágyabbak, dallamukat tekintve szomorkásabbak, de érzékelésem szerint beletörődöttebbnek hallatszanak, és ezáltal mégis egyfajta nyugalmat árasztanak.

A Levél nővéremnek 2. ritmusai erősebbek, dalai általában gyorsabbak, hangzása időnként kétségbeesettebbnek tűnik, illetve megfigyelésem szerint jellemzőbb rá, hogy a dalok szövegei valamelyest ellentétben állnak a dallam hangulatával.

A Somlai Margit című dalt hallgatva például az az érzet keletkezik bennem, mintha az ironia, mint eszköz, amely a Levél nővéremnek dalainak szövegeire jellemzőbb inkább (Pl. Az ötödik levélrészlet és az Az éjféli gyors, a Levél nővéremnek 2.-ben a szövegek helyett a dallamban tűnne fel.

Ezt az általam vélt különbséget közvetetten szintén a cenzúra megszűnésének tulajdonítom, mert véleményem szerint azok a társadalmi problémák, amelyek a rendszerváltást követően jellemezték Magyarországot, már nem követelték meg a „csendet”, vagyis már lehetett szó nélkül nem hagyni a társadalomban fennálló negatív jelenségeket. Tehát nyíltan beszélhetett, ironizálhatott bárki, a hangsúly azon van, hogy „bárki bármit mond, az nem változtat semmit”, vagyis a cenzúra „nem léte” önmagában nem elég ahhoz, hogy az általunk nem tetsző jelenségeken változtatni tudjunk.

Ennek kifejezésére pedig egy olyan eszköz, mint a zenével való egészen vidám érzelmi hatás szembeállítására például egy igazságtalanul tragikus emberi sorsot megjelenítő szöveggel (a 85 éves volt tanárnő a szemétben turkál), és mindez ötvözve egy gyors ütemű, viszonylag rövid történetben való előadással, erősebben fejezi ki a korszak kritikáját, mintha fanyar humorú szöveggel lenne megírva egy melankolikus dallammal párosítva, mint például az előbb említett Éjféli gyors vagy a Jutalomosztás és a hozzá tartozó levélrészlet. Ezeknek a szelíden ironikus és melankolikus daloknak erős hatásához véleményem szerint nagyban hozzájárult az emberek „cenzúratudata”.

IV.4. Legszembetűnőbb motívum: az évszakok

A levél nővéremnek télen játszódik, amely A levél kezdete című első levélrészletben egyértelműen tudtára van adva a lemez hallgatójának: „*Éppen most tél, szokásos évszak*”. Már önmagában télnak is erős tartalmi értéke lehet magáról a szocializmusról: utalhat például arra, ahogy télen leáll a természet, úgy, mint a társadalomban a cselekvőképesség, megszűnik a nyár és a tavasz sokszínűsége, ezzel érzékeltetve a társadalom egyhangúságát, esetleg utalhat a hidegháború léteire, amely meghatározza az egész rendszer működését.

A tél melletti „szokásos évszak” pedig kifejezi az emberek megszokottságát, mozdulatlanságát.

Bereményi Géza szavaival élve a korszakról: „Egy téli álom volt az egész”.³⁰

A tél a közhangulat egészét is szimbolizálja, amely csendes és hideg. Egy zárt világ, amelybe a hazug közélet elől az emberek befordulnak a magánéletükbe, ahol a család tűzhelye melegíti őket.

A levél nővéremnek 2. története nyáron zajlik, amely a Második levélrészletben válik egyértelművé: „*Kilépek a kapun a tomboló nyárba, kilépek és körülnézek világvégi fényben*”. A „régi világ” *szokásos telével* szemben a *tomboló nyár* már-már kissé szájbarágósnak tűnő hasonlata egyből ráhangolja a lemez hallgatóját az album és a rendszerváltást követő magyar társadalom egészének hangulatára, legalábbis azokban a körökben, amelyekben Cseh Tamásék hallgató közönsége mozgott.

A nyár a forró hangulatot idézi fel, a felhevült világot, amelyben minden felgyorsul. Az embereknek az az érzése támadhat, hogy bármi megtörténhet, és meg is történik, és bár sok lehetősége van az embernek, nagyon nehéz az eligazodás. Ironikusan: hiába a szabadság, ha nem tudunk mit kezdeni vele.

A „tomboló” jelző még jobban hangsúlyozza az aktualitást, amely magába foglalja ’90-es évek elejét, az összevisszaság és az időnkénti felelőtlenség időszakát, amelyben a történet játszódik, és ahol körülnézve a „levél írója” „*világvégi fényt*” lát, amely pedig az ember szinte megfogalmazhatatlanul örömteli, de mégis ijedt és kétségbeesett bizonytalanságát érzékelteti, tomboló szabadságot, rend nélkül.

Vagyis egyszerre reménykedik egy szép és szabad jövőben, és egyszerre fél a számára még ismeretlen rendszertől, és az ekkortájt megjelenő negatív jelenségektől, mint például a bizonytalan jövő, az elidegenedés, a drasztikus egyenlőtlenség, a munkanélküliség, a mélyszegénység és a bűnözés tömegessé válása.

IV.5. Társadalmi képek, mint a kifejezés eszközei

IV.5. a.) Líra és epika

A társadalmi képek, vagyis az adott társadalomra jellemző villanásszerűen megjelenített tipikus pillantok megjelenésében tapasztalhatunk némi eltérést a hangulati különbségeken kívül, az albumok szerkezetét illetően is, mégpedig azt, hogy a társadalmi képek megjelenítése az első lemezen inkább a dalokban jellemző, míg a levél nővéremnek 2.-ben inkább a dalok közötti levélrészletekben.

³⁰ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (23. o.)

Kijelentésem felvázolásaként röviden felsorolom az általam kiemelt társadalmi képeket a két lemezen:

Levél nővéremnek:

A hatvanas évek dalának stoppoló fiataljai, a *Krakkói vonat* étkezőkocsijában söröző magyar pár, a *Jutalomosztás* történetnek helyszíne, vagyis egy díszünnepély képe a hetvenes évekből, a *Világnézeti klub* egyfolytában cigarettázó „okostojásai”, illetve a *Tanulmányi kirándulás* még nem koedukált osztálya, amelyben a fiúk bogarak összetettségét figyelik meg a nejlonblúzos földrajztanárnővel, '962-ben.

Levél nővéremnek 2.:

A Hatodik levélrészlet metrón olvasgató háziasszonya, a *Nyolcadik levélrészlet* Lehel téri piaca, ahol hosszú sorokban állnak a vásárlók, és a *Kilencedik levélrészlettel* egybekötött *Aluljáróérzés*, amelyben a „metróajtón kizúduló értelemre veszélyes szél” és a koldusok vannak ábrázolva.

Értelmezésem szerint ennek a megjelenésbeli különbsége azzal is magyarázható, hogy míg az első lemezt (a már kifejtettek szerint) a szolidabb, rejtettebb ábrázolásmód jellemzi, amelyre a dalok alkalmasabbak, a nyílt, „direkt közlés” típusú képek festésére a levélrészletek kínálnak nagyobb lehetőséget, ugyanis ezek tartalmazznak megszólításokat és több konkrétumot, amely pedig a második lemezt jellemzi.

Ezáltal pedig a kilencvenes évek közepének benyomását mutatja a szerzőknek: „*egyre több epika, egyre kevesebb líra, csupaszabbak a dolgok.*”³¹

IV.5.b.) A társadalmi képek hangulata

Bár a Levél nővéremnek hangulata alapjában véve zártabb, borongósabb, hidegebb, a lemezt tehát a „zárt világ” léte jellemzi, a dalokban megjelenített társadalmi képek hangulata egyértelműen sokkal pozitívabb képet festenek a világról, mint a Levél nővéremnek 2.-ben. Talán ez a legnagyobb látszólagos ellentmondása elemzésemnek, de úgy vélem, társadalomkritikával rendelkező művészeti alkotások elemzésénél az ellentmondás léte nem jelent tartalmi zátonyra futást.

Ennek bizonyítására Bereményi Géza szavait szeretném felhasználni, melyeket ugyan nem a „levelek” kapcsán mondott, de véleményem szerint tartalmában lefedi az általam felvázolt ellentmondások feloldását.

³¹ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (158.o.)

„Ami idegen számunkra ebben a mostani világban, az maga az élet. Ami bizony kegyetlen, s az elmúlt sokezer évben semmit sem engedett a kegyetlenségéből. A Kádár-korszakban viszont elveszett az életnek ez a kegyetlen természete. Amit látok és érzek a mostani rosszkedvben és ijedelemben, azt akkor éreztem először, amikor mint turista, Párizsban az első éjszaka lehajtottam a fejemet a francia párnára. Eszembe jutott, hogy én most Nyugaton vagyok, és nyugodtan felülhetnék egy hajóra, és elmehetnék az óceán túlsó partjára. S ettől megrémültem. Rájöttem a világ tágasságára, és arra, hogy akármilyen történik velem, már nem gondoskodnak többé rólam. Ezt egyébként a világ nagy részében születésüktől fogva érzik az emberek. A Kádár-korszakban azonban gondoskodtak a tömegekről. Ára az volt ennek, hogy hazudjon az állampolgár. Hát hazudott. És most megszűnt a gondoskodás.”³²

Bereményi Géza így írta le a '90-es évek eleji ijedtséget és a szociális biztonság hiányát.

Az előzőekben taglalt társadalmi képek megjelenítését egy szembetűnő példán keresztül mutatom be részletesebben, szembeállítva a Levél nővéremnek-beli *A hatvanas évek* című dal társadalmi képet megjelenítő részleteit, illetve a Levél nővéremnek 2. *Aluljáróérzés* című rövid dalt.

A hatvanas évek „ifjúsági problémájának” tetőzésével indított dal, amelyben *autóstoppos fiatalok nézik tvisztelve a Balaton víztükrét*, s hallgatják, a *vízhabok csacsogását*, egyértelműen vonzóbb és idillikusabb képet fest a hallgató szeme elé, mint az *Aluljáróérzés* tömött, lökdösődő sorai a koldusok között: „*Lány ül az aluljáró lépcsőn, tábla az ölében, / s a táblán ez ragyog: / Kedves emberek én koldus vagyok, megvakultam, Adakozzatok! / És jönnek tömött sorokban, / elkeverednek lábak-fejek, / és jönnek tömött sorokban, / és intézkednek az emberek...*”

E példán túl megemlíthetnénk a Krakkói vonat szép emlékét, szembeállítva a budapesti Metró nyomott, de örülten rohanó hangulatával („utazás” témában), vagy a hegyekben kiránduló, nagyot nevető fiúosztályt a Lehel téri tömött sorokkal („társaság, tömeg” témában), ahol ráadásul a levélíró egy pillanatra magával a halállal találkozik.

Bár le kell szögezni, hogy az imént felvázolt társadalmi képek hangulati irányultságát nem csak a társadalmi lét milyensége határozta meg, hanem például a szerzők életében eltelt tizenhét év különbség is nyilván nem elhanyagolható tény a dalok hangulata szempontjából. Nem beszélve arról, hogy a feljebb említett példák a Levél nővéremnek dalai közül is mindegyik „kép” régi emlékeket idéz fel a szerző fiatalkorából, a Levél nővéremnek

³² Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (158.o.)

2.-ben pedig egyértelmű célja, hogy az akkori időszak társadalmáról fessen képet a hallgatónak.

Mindenesetre az előbb felsorolt okokat figyelembe véve leszögezhetjük, hogy a társadalmi képek megjelenítése a Levél nővéremnek dalaiban pozitívabb hangulatot képviselnek, mint a Levél nővéremnek 2.-ben.

IV.6. A helyszín és a horizontális és vertikális mozgás

Bár mindkét album alapvetően ugyanabban a városban, Budapesten játszódik, a történet mozgása időben és térben egyaránt mutat jellegzetességeket, amelyek elemzésem szerint a társadalmi lét jellegzetességeiként is értelmezhetők.

A „horizontális mozgás” alatt a térbeli helyszínek változatosságát értem, vagyis a dalokban szereplő földrajzi helyek előfordulását, illetve annak lehetséges tartalmi jelentőségét fogom kiemelni.

A „vertikális mozgást” az időbeli kitekintésekre értem, vagyis leginkább a szövegekben szereplő visszaemlékezésekre, amelyek meglétének vagy hiányának szintén tartalmi jelentőséget tulajdonítok.

A Levél nővéremnek dalainak sokkal erőteljesebb a vertikális mozgása, mint a horizontális. Ahogy az előző fejezetben már utaltam rá a tél kapcsán, amikor az embereknek van idejük „ábrándozni és emlékeket felidézni”. Viszont a térbeli mozgásra sokkal kevesebb lehetőség nyílik a hetvenes években, mint a rendszerváltás után. Bár a szerzők biográfiáját illetően az átlagnál jóval magasabb a külföldi utak száma ebben az időben, a magyar társadalomra a politikai háttér miatt is, még mindig jellemzőbb az egy helyben maradás a késő Kádár-korszakban, mint a '90-es években.

Az első albumon megjelenített külföldi utak is inkább szép emlékeként jelennek meg, amelyek maradandó élményt nyújtottak, de inkább csak háttértörténeteként valaminek. Például A Krakkói vonatban, ahol a szerző egy lánnyal utazik az étkezőkocsiban, és a dal végén összegzi: „*Lám csak, ugye voltak nekünk élményeink*”.

Illetve a már emlegetett Az éjféli gyors, amelyben a disszidálás ténye, bár szó szerint megjelenik a dalban, mégis egy háttér-információ a dal történetében, de ennek ellenére megjelenít és egyértelműsít egy olyan légkört, amelyet azok érezhettek át, akik eljátszottak már a disszidálás gondolatával.

Az egyéb térbeli mozgások, utazások is leginkább emlékekhez kötöttek, és megfigyelhető még az is, hogy az említett helyszínek többsége országon belül van, például egy tanulmányi kirándulás a Lajos forrásnál a Pilisben, vagy a hatvanas évekbeli Balaton.

A Levél nővéremnek vertikális mozgása viszont, mint már említettem, sokkal jelentőségteljabbb. Az emlékképek egyfajta nyugalmat sugároznak, szemben a szinte kizárólag csak a jelenben játszódó Levél nővéremnek 2.-vel.

A Levél nővéremnek visszaemlékezései állandósítják a cselekményt, hiszen egy aktuálisan írt levélben a múltból szólnak a dalok, kifejezve ezzel az állandóságot, és egy-egy történés maradandó értékeit, például a Balaton hullámozása a dal megírásakor már múltnak számító hatvanas években³³, vagy az álmos, kék melltartós földrajztanárnő egy osztálykiránduláson.³⁴

A Levél nővéremnek 2. horizontális mozgását illetően arra a megállapításra jutottam, hogy bár a színhely ugyanúgy Budapest, a dalokban szereplő emberek gondolataiban és hétköznapi életében sokkal inkább jelen van a „kitágult világ”, még akkor is, ha mindenkinek más értelemben.

A budapesti metró olvasgató háziasszonynak egy egzotikus regény formájában,³⁵ a híreket figyelőknek az akkor zajló délszláv háború rémképeiben.³⁶

Viszont a Levél nővéremnek 2. konkrét vertikális mozgásáról nem is nagyon beszélhetünk. Visszatekintések kizárólag a jelenhez való hasonlítás végett szerepelnek, leginkább régi ismerősök formájában: azok a levélíró által ismert személyek, akiknek múltjuk valószínűleg összekapcsolódott valamilyen formában, de az „új világ” hatására sorsuk nagymértékben megváltozott. Ezeknek az embereknek viszont csak a jelenük van megjelenítve, például a már említett volt osztálytárs, aki meggazdagodott és egy luxusautóban mesél az életéről, ennek szöges ellentétékekppen a már szintén emlegetett Somlai Margit tanárnő, aki nyolcvanöt évesen arra kényszerül, hogy kukákban turkáljon.³⁷ idézve ezzel a növekvő szegénységet és az igazságtalan kilátástalanságot.

A cselekménye tehát a jelen problémáit taglalja és mutatja be azzal a heveséggel és szókimondással, amely a Levél nővéremnek idejében fel sem merülhetett.

A vertikális-horizontális mozgást illetően tehát arra a következtetésre jutottam, hogy a Levél nővéremnek térben állandóbb helyszínen zajlik, de időben szélesebb dimenzióban mozog, a Levél nővéremnek 2. horizontális mozgása erősebb, vertikális mozgás viszont alig figyelhető meg.

Ezek a különbségek pedig rávetíthetők az adott társadalmi légkör jellegzetességeire: a helyben maradás ábrándozásokra, visszaemlékezésekre, a múltban történt szép élmények

³³ Cseh Tamás - Másik János - Bereményi Géza: Levél nővéremnek: A hatvanas évek

³⁴ Cseh Tamás - Másik János - Bereményi Géza: Levél nővéremnek: Tanulmányi kirándulás

³⁵ Cseh Tamás - Másik János - Bereményi Géza: Levél nővéremnek 2.: Angol regény

³⁶ Cseh Tamás - Másik János - Bereményi Géza: Levél nővéremnek 2.: Háború van

³⁷ Cseh Tamás - Másik János - Bereményi Géza: Levél nővéremnek 2.: Somlai Margit

jelentőségeire a hetvenes évek Magyarországon, és a hirtelen kapott szabadságérzettel felvértezett, vad, múltat feledő, jövőt nem látó életérzésre, amely a '90-es évek jellemzője volt egész Kelet-közép Európában.

IV.7 Budapest a Kádár-korszakban és a rendszerváltás után

IV.7.a.) Kérdések, okok, válaszok

Budapest nem csak a „levelek megírásának” színhelye, hanem mindkét album első dalának címe is, és ezek a dalok véleményem szerint a legalkalmasabb példái annak, hogy érzékeltetni tudjam a két album közötti párhuzamok és ellentétek milyenségét.

Az „első” Budapest alapvető kérdése, amely egyben a dal refrénjének állandó szövege is, hogy hol fognak a továbbiakban élni a szereplők:

„Azt mondd meg nékem, hol lesz majd lakóhelyünk? Maradunk itt, vagy egyszer majd továbbmegyünk?” A szöveg nem mondja ki egyértelműen, de a kérdés arra a dilemmára utal, amely ebben az időben a szerzők és a magyar társadalom egy részének élete egyik komoly kérdése volt. Ez pedig a disszidálás végrehajtásának dilemmája.³⁸

A szerzők életében a kérdés felmerülése 1972-ben volt a legjelentősebb, amikor Cseh Tamás és Bereményi Géza együtt utaztak el Párizsba, azzal a céllal, hogy nem térnek vissza többet, ott azonban meggondolták magukat.³⁹ Így a dal megírásakor a válasz már adott volt:

„Itt van a város, vagyunk lakói, maradunk itt, neve is van: Budapest”

A kérdés megválaszolását követően lesz ábrázolva maga a helyszín: a város a szokványosság színhelye, ahol a hétköznapi dolgok uralkodnak, melyekben a szereplők, mint átlagemberek vesznek részt a szokásaik birtokában:

„Reggelre kelve, ahogyan ez itt szokás / Közértbe megy le tejért János és Tamás. / Tócsák tükrében magukat nézve / Dohányszemcsékkel zakók zsebében / indulnak el”

Ez a szokványosság hűen idézi a '70-es évekre jellemző állandóságot és a „tócsában való üldögélést”. Ebben a korszakban a relatíve általános jólét olyan irányba befolyásolta az emberek közgondolkodását, hogy amennyire csak lehet, el akarjanak távolodni a közügyektől, legtöbbjük számára elegendő volt, ha elérhető áron hozzá tudnak férni a napi szükségleteikhez, amelyet a Kádár-féle életszínvonal politika tett lehetővé.⁴⁰ Ez a fajta életérzés rányomja pecsétjét a mindennapokra, egyfajta belenyugvás jellemzi a közhangulatot.

³⁸ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (60. o.)

³⁹ Mester Ildikó: Bereményi Géza - életmű-interjú. Seneca Kiadó, Budapest, 1996 (167. o.)

⁴⁰ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. Század második felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2001 (267-268. o.)

Az elvágódás gondolata természetesen mindig ott van a háttérben, de a hetvenes éveknek ebben a szakaszában kevésbé meghatározó mértékben, az előbb említett viszonylagos jólétnek és a fenyegetettség érzet csökkenésének köszönhetően.

Az emigráció pedig egy másik, ismeretlen világnak számított, amelybe ha belép az ember, az előzőt, tehát az itthoni életét szinte kötelező megvetnie, és lekicsinyelni mindazt, amit Magyarországon hagyott. Itthon pedig „végülis bezárkózhattál a szobádba, találkozhattál valakivel. Tehát nem volt ez olyan barakk, ahol nem lehetett élni.”⁴¹

1994-ben a szabadság adott (legalábbis a meglévő demokratikus rendszer értelmében), már másképp hangzik a kérdés a Budapest című dalokat⁴² hallgatván:

„Kérdezlek újra, / hogy pár év múlva / hol lesz majd lakóhelyünk? Élünk majd itten? / Maradunk itten? / Vagy egyszer majd továbbmegyünk?”

Válaszra pedig hiába vár a dal hallgatója, csak újabb kérdést kap:

„Kérdezlek újra, újra meg újra, / te másik városlakó, / hogy itten élünk, / mit is remélünk, / hogy ebben mi is a jó?”

Megoldás helyett (a válasz helyén) viszont előjön a folyó motívuma, amely Budapestet tekintve egyértelműen a Duna képében jelenik meg:

„Itt van a város, folyóba bámul. / Az arcán siklik a víz”.

A folyó - értelmezésem szerint - jelképe lehet a folytonos változásnak, és annak, hogy nem tudjuk, mit hoz a víz, vagyis a jövő, pedig itt van a nyakunkon, az arcunkban, tulajdonképpen rólunk szól. De mi, akik itt lakunk, csak nézzük ezt a folyást.

Míg '76-ban „magukat nézik tócsák tükrében” a szereplők (János és Tamás), addig '94-ben az egész város „bámul a folyóba”, amelyben valószínűleg nehezebb megtalálni saját tükörképüket, saját válaszaikat kérdéseikre.

A korszak a rendszerváltás „eufóriája” után társadalomlélektani szempontból az elbizonytalanodás időszaka volt.

IV.7. b.) „Helyzetképek” Budapestről

Külön figyelmet érdemel az aktuális problémák megjelenítéseinek eltérése. Az 1994-es Budapest szereplőinek problémái, bár rávetíthetők a társadalomra, mégis sokkal több benne a személyes vonatkozás, konkrét történet: „Kérdésem volna, pálinkát mérnek-e már?- utalva a társadalomban terjedő alkoholizmusra, amely a levél íróját is érinti- *Felismer Tanár úr, vagy*

⁴¹ Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990 (44-45. o.)

⁴² A Levél nővéremnek 2.-ben szerepelő Budapest II. és Budapest III. a lemezen két külön dal, levélrészlettel elválasztva, de írásomban témájuk hasonlóságából kiindulva összefüggő egységként fogom kezelni ezeket.

tán elfelejtett már? Éva tegnap volt az abortusz bizottság előtt. / Télikabátomra hasztalan keresek vevőt. ”

Tehát a szerző közelről mutatja a „villanásnyi esettanulmányt” a korabeli társadalom tipikus alakjáról, nem általánosít nyíltan, a társadalmi létet a szereplők (illetve a saját) életén keresztül ábrázolja.

Az „abortusz bizottság”, amely egy ember életének nyilván elég intim körét érinti, véleményem szerint tükre is lehet ennek a korszaknak: „rendben van, engedjük, de csak az ellenőrzésünk által, a szűrőnkön keresztül”, amely szűrő lélektanilag erőteljesen meghatározó az érintett személyek életében, legyen az egy terhesség-megszakítást kérő személy, vagy egy társadalomkritikával bíró alkotás megjelentetését szándékozó művész.

Az „új Budapestben” a „régivel” szemben nagyobb távolságból mutat rá a szerző a légkör jellegére:

„Uram, / Vegye szemügyre a hidakat, / és tekintse meg a járókelőket. / Íme, ez az én városom. Ólomfüstből van itt / az embereknek a lelke, / szállna, de csak ingadozik saját súlyába veszve. ”

Tehát a személyes történetek helyett általánosságokban beszél a budapesti létről, ezzel is kifejezve azt a távolságot és távolságtartást, amelyet gyakran szoktak ebben az értelemben vett „elidegenedésnek” nevezni.

IV.7. c.) A politikai viszonyok megjelenésének különbsége:

A politikai viszonyokra való utalás tekintetében is megfigyelhetők az előző alfejezetben említett magánéleti és általánosított problémák, illetve jelenségek ábrázolásmódja.

Amíg ’76-ban egy „privát ügy” sejtetésén keresztül érzékeltet egy szeletet a politikai rendszer háttéréről, addig ’94-ben egy általánosan, egész társadalomban jelenlévő, a kapitalizmusra jellemző jelenséget mutat be. A ’76-os dal azon része, amely a „*Házmesterünknek adjunk szép mosolyokat, / Nézd homlokomra egy boríték nem ráragadt? / Más vagyok, nem az, akit épp maga most keres. / Fászkerti elvtárs*⁴³ *legyen már olyan szíves*”

sorait tartalmazza, könnyen előidézhethet az emberben egy olyan képet, amelyben egy gyanúsaként titulált személy próbálja elkerülni a „gyanúsága” által létrejövő procedúrát.

⁴³ Fászkerti a Jutalomosztásban is szerepel, akkor a levélíró főnökét testesíti meg, akinek nevével - a dal szerint- igen közeli kapcsolatba kerül a szerző, így értelmezhető akár úgy is a dal, hogy ez a főnök talált rá a levél írójára. Érdekes még, hogy Bereményi Géza édesanyjának főnökét hívták Fászkertinek. (Egy 1990-es interjú alapján)

A '90-es évekbeli viszonylag hirtelen jött versenyalapú gazdasági működés egészen más jellegű problémákhoz vezetett, így a dalban a szövegbeli ábrázolásmód is alapvetően más perspektívából közelíti meg a politikai rendszer kérdéskörét.

A politikának azon vonatkozását emeli ki, amely a gazdasági viszonyok tekintetében abszolút érzéketlen, kíméletlen, a boldogulási lehetőségek pedig kizárólag a pénzről szólnak, amelynek „megszerzése” mindenek feletti érték.

Ennek a fajta átalakulásnak érzékeltetésére a Budapest III. soraiban a következőket találjuk: „*Mért kérded, testvérem, hova megyek? / Pénzt keresni megyek. / Megyek, Budapesten pénzt keresek, / Fogom, amim van, és megyek.*”

„*Útközben gázolok, úgy lépek. / Túllépek szavakon, / Túllépek magamon, / Túllépek mindenben, / Én mindenben-mindenben túl élek. / Túlélek.*”

Tehát a „túlélés” csak mások, és a saját belső értékeink, (például az önkifejezés, önmegvalósítás) elnyomásával lehetséges.

Az ábrázolás tehát általános jelenségek felvázolása, nem pedig a rendszerrel való személyes élmények bemutatása általi sejtetés, mint azt a '76-os Budapestben hallható.

IV.8. Devianciák a két korszakban

A deviancia témáját két dal tartalmának bemutatásával járom körül, a levél nővéremnek *Presszójában* üldögélő alkoholista önmagával való küzdelmét, és a Levél nővéremnek 2. *Metrójában* kiabáló furcsa arcú örültet.

A dalokat megelőző levélrészletek szerint mindkét szereplő egy *idegen férfi*, a dalok szövege pedig ezeknek a bizonyos férfiaknak a beszéde, amelyekbe belehallgat a levélíró, de nyilván ezeket a szövegeket alapjában véve a szerző gondolataira lehet vonatkoztatni.

Mindkettő jelenben íródott, mintha a levél írója abban a pillanatban észlelné a párbeszédet, illetve a monológot, amelyikben a levelet írná. Mindkettő dal dramaturgiailag kidolgozott, és úgy is van előadva, mintha egy színházban hallgatná az ember.

Mindkét dal értelmezhető átvitt értelemben úgy, hogy a társadalom jelenségeire lehessen vonatkoztatni.

A Presszó helyszíne - nem meglepő módon - egy eszpresszó, főszereplője a *neves közgazdász, Szeberényi*, aki az *új mechanizmus kulcsembere volt*, és egy *presszóban végzi, ahol sosincs záróra*, mint a dal végén kiderül: „*azért, mert zongorázom*” - közli nyájas hangszínen, de tárgyilagosan a dal másik alanya, a bázongorista. A „párbeszéd” a vendég belső küzdelméről szól, hogy *letegye a poharat*, otthagyja a *prima nőt* és a *zongoraszót*, de aztán végül nem teszi, csak várja a soha el nem jövő *zárórát*.

A dallam szomorú, melankolikus, a heves érzelmeket, amelyek a kiszabadulás vágyáról szólnak, elnyomja a nyájasnak hangzó, de beletörődő, szomorú és kegyetlen zongora.

A Metró főszereplője: egy metrón utazó *mondhatni, hogy furcsa arcú férfi*, aki *fölfelé néz a csattogó magasba*, a „levél írója” pedig leírja, *mit hajtogat magában*.

Témája az *arcokon végigsöprő árnyak és fények*, melyeket az emberek *csak hagynak, hogy söpörjenek a szokott metróban, koldusok, ellenőrök, akik mind csak kérik a magukét*, és a sok-sok ember (akik csak az *ösztön és ész közt ülnek, pedig van egy harmadik is*), akik *észrevették, hogy valaki ki akar szállni az egész metróból, és ez máris feltűnt nekik, úgymint vigyázni kell nagyon...*

De végül „nem ér el odáig a dal”, hogy kiszálljon, csak a félelemig, hogy meglátták rajta.

A Presszó lassúságával és lágyságával szemben a Metró erőteljes, gyors és kitörő hangzású, amely kifejezi, hogy már nem tart semmi vissza, hogy „kiadd magadból, ami benned van”, és a dal hallgatóját az a tehetetlenségérzet öntheti el, hogy bár szólásszabadság van, nem történik semmi, ha kimondja az ember, amit gondol, legfeljebb örülnek tekintenek, és végül tényleg beleőrül az ember a „*menetbe*”.

A Presszóban a belső küzdelem mellett a külső kényszerítő, vagy legalábbis manipulatív befolyásolás alatt állást jobban érzékelteti maga a dal (A presszózongorista képében), míg a Metro a pszichológiai állapotra helyezi a hangsúlyt (a föld alatt *süvítő* kegyetlen „metróvilág” ábrázolásával).

A két különböző módon megjelenített deviancia önmagában is idézi az adott társadalmi légkört:

A 70-es évek „állóvizét”, amelyben az ember valahogy megél, rövidtávú vágyait ki tudja elégíteni, mert gondoskodnak róla, hogy elhitessék vele: „*prima helyen*” van, még akkor is, ha belül azt érezzük, hogy „*nem lehet így élni.*” Az ember meg jobb híján elfogadja, nem elég erős ahhoz, hogy bármit is tegyen.

A Metró pedig a '90-es évek „örületét” érzékelteti, amelyben az emberek „*hagyják, hogy sodródjanak*”.

A dalok szerkezetének különbsége, hogy míg a Presszó párbeszédes formájú, amelyet Cseh Tamás és Másik János ad elő, addig a Metró monológ jellegű, a kívülálló emberek csak potenciális veszélyként jelennek meg, akik bántani akarnak.

Ez a szerkezetbeli eltérés olyan korra jellemző vonásokat is kifejezhet, hogy míg a '70-es években „*ott vannak, beszélnek hozzád, manipulálnak, hogy maguk mellett tartsanak*”, addig a '90-es években már „*nem szólnak hozzád, irritálod őket, csak azt lesik, hogy mikor szállsz már ki*”.

V. SZABADSÁG VERSUS BIZTONSÁG

Úgy vélem a két album elemzése a következő megállapításokat támasztotta alá: a Kádár-korszakbeli Levél nővéremnek egy relatíve biztonságos világban játszódik, ahol az emberről gondoskodnak, vagyis a meglévő gazdaság- és szociálpolitika biztosítja a megélhetéshez nélkülözhetetlen feltételeket a társadalom számára, azonban ennek a biztonságnak komoly feltétele a működő rendszer megkérdőjelezhetetlen elfogadása, és a szocializmusbeli feltételek „betartása”, vagyis a széleskörű szabadság feladása. Ennek következményeként az 1976-os Levél nővéremnek egy zárt, vagyis a politikától és a közügyektől elzárkózó, nagy váltásoktól és változásoktól mentes „szokásos” világot mutat ellenérzésekkel vegyített „hazához ragaszkodó”, de kissé panaszos szemmel. Mindezt pedig olyan eszközökkel teszi, amelyeket „még” nem lehetett besorolni a „rendszerre veszélyes”, vagyis a „tiltott” kategóriába, de elegendő voltak ahhoz, hogy egy kételyekkel teli, gondolkodó, értelmiségi nemzedék figyelmét valós társadalmi kérdésekre irányítsák, a „veszélyes gondolkodást” elaltató hivatalos ideológiai fedőszövegekkel szemben a kritikai gondolkodás felé fordítsák az emberek gondolkodásmódját. Megítélésem szerint emiatt válhatott a vizsgált első album ereklivé, ezért övezhette már-már kultikus tisztelet az alkotókat.

A Levél nővéremnek 2. kapcsán pedig arra a következtetésre jutottam, hogy a szerzők - élve az újonnan kapott szabadsággal - az első levéllel szemben nyíltan, szókimondóan és időnként sokkolóan ábrázolták a rendszerváltás utáni időszak magyar társadalmát, amelyet bár valóban egy szabadabb világként láttatnak, de nem jelenthető ki, hogy egy „szebb, jobban működő” rendszerbe csöppentünk a rendszerváltás után, inkább egy egzisztenciálisan bizonytalan, kiszámíthatatlan, vad és versengő világba.

E két korszak alapvető társadalmi különbségeinek bemutatásán túl megfigyelhető volt, hogy a művészi kifejezőmódbeli sajátosságokat meghatározó módon befolyásolta a szocializmusbeli (hivatalosan nem létező, de a gyakorlatban megnyilvánuló) cenzúra megléte, illetve a rendszerváltás utáni véleménynyilvánítási szabadság lehetősége, amely különbségek a két album kapcsán egyértelműen kimutathatók: míg a Levél nővéremnek stílusát rejtett, metaforikus és (szemtelen, de szelíd) ironikus kifejezőmód jellemzi, a Levél nővéremnek 2.-ben a nyílt szókimondás, az érzelmi túlfűtöttség és a helyenkénti „sokkolás” meghatározó eszközei a társadalomkép ábrázolásának.

Dolgozatomat tekintve az előbb felsorolt következtetésekig jutottam, de mindezek mellett úgy vélem, a témát számos perspektívából meg lehetne még közelíteni, illetve több témán keresztül lehetne még összehasonlítani a két albumot. A jövőben szándékozom foglalkozni

egyéb (még általam nem elemzett) párhuzamokkal és különbségekkel is, például a mindkét albumon megjelenő „álom”, „utazás”, „emberi sorsok”, „presszószongorista” motívumokkal, illetve szeretnék még részletesebb és pontosabb történelmi és politikai háttérismeretekhez jutni a két lemez kapcsán.

Kutatásom további szakaszában, szándékomban áll interjúkat készíteni, illetve fókuszcsoport elemzést végezni az egykori hallgatóközönség általam felkeresett tagjaival, illetve amennyiben lehetőség adódik rá, felkeresni Bereményi Gézá, remélve, hogy véleményével hozzájárul elemzéseim minőségbeli emeléséhez.

Az eddigi megállapításaim alapján viszont arra a következtetésre jutottam, hogy a szerzők által bemutatott két „társadalmi valóság” bizonyos szempontból ellentétei egymásnak, de nem jelenthető ki egyértelműen, hogy az „egyik élhetőbb a másiknál”, mindegyiknek megvoltak az előnyei és hátrányai.

Az albumok üzenetén keresztül tehát leszögezhetjük, hogy a szabadság és a biztonság szintézisének megteremtése még várat magára.

Forrásjegyzék

Bérczes László: Cseh Tamás – Bérczes László beszélgetőkönyve. Palatinus Kiadó, Budapest, 2007

Bereményi Géza: 150 dalszöveg Cseh Tamás zenéjére. Napkút Kiadó, Budapest, 2008

Bereményi Géza: Kelet-nyugati pályaudvar. T-Twins Kiadó, Budapest, 1993

Bihari Mihály: Magyar Politika 1944-2004 – Politikai és hatalmi viszonyok. Osiris Kiadó, Budapest, 2005

Csengey Dénes: A kétségbeesés méltósága, „...és mi most itt vagyunk”. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988

Fodor Sándor: Cseh Tamás - Interjúregény, Graffiti, Budapest, 1990

Fonyódi Péter: Beatkorszak a pártállamban, XX. Század Intézet, Szekszárd, 2003

Erich Fromm: Menekülés a szabadság elől. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002

Hankiss Elemér: Proletár reneszánsz, Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról. Helikon Kiadó, Szekszárd, 1999

Mester Ildikó: Bereményi Géza - életmű-interjú. Seneca Kiadó, Budapest, 1996

Mozgó Világ 1977/3 június. Felelős Kiadó: dr. Petrus György, Budapest, 1977

Révész Sándor: Aczél és korunk. Sík Kiadó, Budapest, 1994

Romsics Ignác: Volt egyszer egy rendszerváltás, Rubicon Könyvek, Gyula, 2003

Szőnyi Tamás: Nyilván tartottak, titkos szolgák a magyar rock körül 1960-1990, Magyar Narancs – Tihany-rév kiadó, Szekszárd, 2005

Valuch Tibor: Magánélet Kádár János korában. Corvina Kiadó, Budapest, 2006

Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. Század második felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2001

Vásárhelyi Mária: A puha diktatúra gondtalan évei - A közgondolkodás néhány jellegzetessége. Mozgó Világ 1992/6, Budapest, 1992

Vásárhelyi Mária: Csalóka emlékezet – A 20. század történelme a magyar közgondolkodásban. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007

Mellékletek

1. Dalszövegek

Levél nővéremnek

A levél kezdete

Ez egy levél,
a borítékja kékes,
a bélyeget forintért vettem.
A keltezés: kelt Budapest.
Na jó, na jó, legyen ez a színhely!
A keltezés, legyen ez a díszlet.
Ez egy levél,
a keltezés '976 az évszám.
Ez az az év - legyen, legyen-
ez adatott.
Ez egy levél
A nővéremnek írom,
neve: Irén,
ez adatott.
Éppen most tél,
szokásos évszak,
no jó, no jó.
Ez egy levél,
legyen levél,
a keltezés, legyen ez a színhely,
legyen ez a díszlet...

Budapest

Azt mondd meg nekem, hol lesz majd
lakóhelyünk
Maradunk itt, vagy egyszer majd
továbbmegyünk?
Itt van a város, vagyunk lakói
Maradunk itt, neve is van: Budapest

Reggelre kelve, ahogyan ez itt szokás
Közértbe megy le tejért János és Tamás
Házakon rések, azon kilépnek
Házak közt járat, azokon járnak,
indulnak el

Azt mondd meg nekem, hol lesz majd
lakóhelyünk
Maradunk itt, vagy egyszer majd
továbbmegyünk?
Itt van a város, vagyunk lakói
Maradunk itt, neve is van: Budapest

Reggelre kelve, ahogyan ez itt szokás
Közértbe megy le tejért János és Tamás
Tócsák tükrében magukat nézve
Dohányszemcsékkel zakók zsebében,
indulnak el

Kérdésem volna, pálinkát mérnek-e
már
Felismer tanár úr, vagy tán elfelejtett
már
Éva tegnap volt az abortusz bizottság
előtt
Téli kabátomra hasztalan keresek vevőt

Házmasterünknek adjunk szép
mosolyokat
Nézd, homlokomra egy boríték nem
ráragadt
Más vagyok, nem az, akit épp maga
most keres

Fáskerti elvtárs, legyen már olyan
szíves

A fekete lyuk egy nem létező égitest
Három év múlva nem vagyok
hadköteles
Felismer tanár úr, vagy tán elfelejtett
már
Kérdésem volna, pálinkát mérnek-e
már

Azt mondd meg nekem, hol lesz majd
lakóhelyünk
Maradunk itt, vagy egyszer majd
továbbmegyünk?
Itt van a város, vagyunk lakói
Maradunk itten, maradunk itt,
maradunk

A második levélrészlet

Kedves Irén!
A hosszú hallgatásért, elmaradt
leveleimért már megbocsáss.
Ez a levél remélem jó egészségben
talál, én megvagyok.
Egy eszpresszóból írok, Rád gondolok,
papír fölé hajolva, Kedves nővér.
Drága nővérem.
Tehát egy presszó. Nagy itt a zaj a
kiabálás.
Figyelmemet egy férfi köti le éppen.
Melleste nő. Előtte pohárban gonosz
ital van.
Beszél, beszél. Beszél és kérdez.
Amit mond azt papírra írom....

Presszó

-Mi ez?
-Ez egy eszpresszó.
-És ön?
-Én zongorázom.
-És én?
-Maga egy vendég.

Hmm.. de finom, prima hely.
Hmm.. de finom, prima hely.

-És kérném, nem lehetne másképp..
-Nem, mert ez egy eszpresszó.
-És...ööö...mondja, nem lehetne....
-A pohárára gondol?
-Igen! Nem lehetne elvinni innen
előlem?
-Nem, nem, mert ez egy eszpresszó.

Hmm.. de finom, prima hely.
Hmm.. de finom, prima hely.

-És.. kérném, sosincs záróra itten?
-Nincs. Ez ilyen eszpresszó.
-És.. kérném, ezt a nőt nem lehetne
elvinni innen mellőlem?
-Nem, magához tartozik. Nézze csak jó
kis nő, figyelje fényes haját...

Finom nő, prima nő.
Finom nő, prima nő.

-Képném ne engedje, ha a nőhöz
nyúlnék,
képném ne engedje, ha pohárhoz
nyúlnék!
Azt hiszem ismer, nevem Szeberényi
neves közgazdász, ne hagyjon így élni.
Alkotó munka vár tehetségemre,
ha sosincs záróra, nincs ki elvégezze.
Ez a mondén élet, félek korrumpálna
Vár a közösség építő munkája.
Az új mechanizmus kulcssejterbe
voltam,
és most itt végzem egy presszóban
holtam.
-Zongora, jó kis hely. Prima nők, finom
nők...
-Zongora, jó kis hely. Prima nők, finom
nők.
Hát persze, jó kis hely... zongoráznak.
Így megy... ez ilyen... jó kis hely.
Persze... hát persze...
Nevem...??
-Tudom, Szeberényi.
-Ugye...?
-Nem lehet így élni.
-Asztalon, pohárban az összes
érdemjelem.
-Tűzze fel! Hmm..., de szép.
-Plusz oklevelek... Mi ez?
-Ez egy eszpresszó.
-És ez?
-Ez D-dúr, és E-moll.
-Nem lesz...
-Nem lesz záróra.
-Mért?
-Mert zongorázom.

A harmadik levélrészlet

Drága Irén!
Mit is akartam, Drága Irén?
Apánkkal ne találkozz kérlek, egy
senki Ő!
Mióta anyát cserben hagyta, bajkeverő.
Hogyha ivott, mindig elveszti a
kontrollt,
s nincs az a nő,
akinél ne próbált volna így, vagy úgy
szerencsét.
No jó, no jó. Az indulat, most
mitagadás elragadott kissé!
De gondold csak meg! Az első
házasságomat is apa tette tönkre.
Szegény Ida. Még fölkeres. Jó feleség.
Az emlékeim kódéből előlép.
Zászló volt Ő, mit gyermekfejjel
magamnak találtam.
Zászló volt Ő.
Legelőször Őmiatta mentem kissé
tönkre.
No jó, no jó. Ilyen vagyok, és ilyen is
voltam.
Ilyen vagyok....

Apa Kalapja

És arra a képre emlékszel drága, hol
kalapban látjuk apát.
Bajuszos száján a szokott mosollyal, és
keze mélyen a kabát
zsebébe süllyedt és három régi barát
valami tréfás pózban mutatja magát.

Hullámot nyomva anya hajába
zszorsetjén még ott kísért
az ötvenes évek szűrt levegője, tudod a
léggör miatt.
Apa egy este karjára vette Irént,
s elhagyott minket, nem fontos ma már
kiért.

Szomszédunk lánya egy délután,
megállt a házunk udvarán.
Hat éves volt, én négy talán.
Nadrágját lehúzza hasán,
valamit mutatott magán.

És kérdezem tőled, emlékszel drága,
mikor a kórház előtt,
hol Lizánál voltunk látogatóba,
kaptunk egy jó kis esőt,
s én fejembe nyomva apa kalapját
megyek
egy telken átvágva a megálló felé
veled.

A negyedik levélrészlet

Emlék.... emlék.... a keltezés....
Különös módon váltják egymást fel az
évek, Kedves Irén!
A keltezés.....

A hatvanas évek

A 60-as években
Nyár felé tetőzött
Az ifjúsági probléma.
Emlékszem nap mint nap
Hajóval átmentünk
Almádiból Siófokra.

Ó, a régi, ó, a Balaton,
Régi nyarakon,
Bár nem volt vitorlás hajónk.
Ó, a régi, ó, a teraszon,
Ültünk nyarakon,
Úgy néztünk végig a tavon.

Filmek is készültek,
Vászonról ránk néztek
Autóstoppos fiatalok.
Tvisztelve nézték
A víztükört s hallgatták
Mit csacsognak a vízhabok.

A 60-as években
Fellazult tételben
Fogalmazódott meg a világ.
Kaffkában, Sartre-ban
És távoli bölcssekben
Csodálta meg önnönmagát.

Ó, a régi, ó, a Balaton,
Régi nyarakon,
Bár nem volt vitorlás hajónk.
Ó, a régi, ó, a teraszon,

Ültünk nyarakon,
Úgy néztünk végig a tavon.

Táguló gyűrűben
Konszolidációt
Hullámozott a szép Balaton.
Emlékszem átmentünk
Bélatelepről
Révfülőpre egy nyári napon.

Ó, a régi, ó, a Balaton,
Régi nyarakon,
Bár nem volt vitorlás hajónk.
Ó, a régi, ó, a teraszon,
Ültünk nyarakon,
Úgy néztünk végig a tavon.

Az ötödik levélrészlet

Kedves Irén!
Közlöm veled, hogy feleségem,
Éva nagyon jól van,
él és virul,
csak néha kissé
elkedvetlenítem
Ám este jár marxizmus-leninizmus
esti egyetemre,
esztétikát,
esztétikát tanul szabadidőben.
Tanulni kell,
mert így maradhat ember csak az
ember,
s Éva tanul,
megérdemli hát,
hogy ő róla is írjak.

Az éjféli gyors

Majd mit beszélünk Marival,
ki rég disszidált,
és holnap éjjel érkezik,
az éjféli vonattal?
S Évának is,
ki látom, hogy fél,
mit mondok majd,
tán azt, hogy "elnézést,
de az éjféli gyors,
holnap jön Marival
ki a szerelmem volt."
Szegény Éva.

Jaj, mit mondhatnék Marinak,
ki jókedvű lesz,
vagy neadjisten szomorú,
tán azt, hogy "elnézést,
de Évával én
mint házasok
régóta már
megállapodtunk,
hogy te nem létezel,
és legyen titok,
az éjféli gyors."
Szegény Éva.

Majd mit beszélünk Marival,
ha csomagját viszem,
az érkezési oldalon,
és aztán az utcán,
tán kérdezni fog,
s én kérdezem Marit, hogy
"Mondd csak, Mari,
az étterem,
az étterem, tudod, ahová
oly sokszor

beültünk épp
egy szóra csak,
emlékszel még,
nos, tudd meg, hogy
nincs meg már,
lebontották,
de tudok egy új,
de tudok egy más,
egy sokkalta jobb helyet,
beülhetnénk,
ha már itt vagy Mari,
te kedves Mari."
Szegény Éva.

Nincsen más

Nincsen más ebben a dalban
nincsen más, csak egy utca,
ahol valaha laktam,
és még egy délelőtt.

A délelőtt, mikor - gondoltam -
az ablakon kihajítom
Évát, aki a hallban
csomagolt piszkos ruhát.

És kiabált, és kiabáltam,
és zörgött kint végig az utcán
a villamos, már nem is tudnám,
hogyan is volt azután.

Az ablakon - csak ennyi biztos -
az ablakon kikönyököltem,
és magamban így könyörgtem:
adj uram másik lakást.

Hát nincsen más ebben a dalban,
csak egy hőhullám harmadik napja,
és Éva, és még egy utca,
És még egy délelőtt.

Hát nincsen más ebben a dalban
nincsen más, csak egy utca,
ahol valaha laktam,
és még egy délelőtt.

Krakkói vonat

Lám, az expressz pompás vidéken
vágat,
robog velünk,
úgy, mit régen, újra Krakkóba szól
a vonatjegyünk.
Habzó cseh sört iszunk az
étkezőkocsiban,
nézz ki, a hajnali tájnak hangulata van.
NDK fülbevalód szórja fényeit,
váltunk át koronára 65 zloty.

Pompás hajnalban fűrges szerelvény
vágat,
robog velünk,
osztrák öngyújtóm lángja fellobban,
Krakkó felé megyünk.
Szemedben tükröződik az étkezőkocsi,
sörfoltos abroszunkon 65 zloty,
ablak üvegében látom régi arcomat,
Plovdiv cigarettám végén fénylő
parazsat.

Nézz ki, hajnal van, és a mezőkön sok-
sok
emlék kering,
ott áll Wanda, és nézd csak Stefan is,
éppen kezével int.

Gondolj a galambokra Krakó főterén,
fénykép készül Forte filmre, rajta Te
meg én.
Tölts hát a poharamba és nézz rám
megint,
lám csak, hát voltak nekünk szép
élményeink...

Nyúlj át az abrosz fölé, lássam
gyűrűdet,
azt a szemkápráztató követ,
tavalyelőtt Dubrovnikban vettem még
neked,
lám csak, ugye voltak nekünk
élményeink
lám csak, ugye voltak nekünk
élményeink
lám csak, ugye voltak nekünk
élményeink
lám csak, ugye voltak nekünk
élményeink

A levél közepe

No lám, kedves Irén,
feléhez ért a levél.
Magától íródik ez,
vagy szuverén írom én?

Mindegy, folytatnom kell,
életjelt vár a család.
Add át, kedves Irén,
hogy csókolom szegény anyát.

Álomfejtés

Elmondom egy álmomat.
Először egy férfi jött,
velem csak kezét fogott,
majd eltűnt egy ház mögött.

Aztán egy nő jött elő,
a keze csillogott,
énrajtam hosszú kabát,
figyeltem, mit mutatott.

A nő csillogó keze
kis köröket írva le,
a zsebemre rámutatott,
a kabátra, amiben álltam ott.

A kezem zsebembe nyúlt,
mint aki parancsra tesz,
ha ez már így alakult -
gondoltam - lesz, ami lesz.

Hasítékja volt csak neki,
a zsebnak nem volt zsebe,
vagyis tasakja, vagy mi,
a combomba markoltam bele.

Húzzak már ki valamit,
a nő intett: gyerünk, gyerünk,
a zsebben semmi sincs,
s a nő intett: gyerünk, gyerünk.

A kéz intett: elő vele!
Egy választásom maradt,
ha a zsebben semmi sincs,
előhúztam a combomat.

A nő intett: gyerünk, gyerünk,
s én lassan kihúztam önmagam
az üres zsebemen át,

hogy mutassam: valami van.

Ott álltam álomban én,
az önzesebből előhúztott,
az iménti férfi kijött
és velem kezét fogott.

Jutalomosztás

Egy díszünnepély, hol kéz a kézhez ér,
pompás alkalom, minden szem csügg
a szónokon.

Most Fáskertiné fülébe súghatom:
"Drága asszonyom, jó lenne most
nagyon-nagyon."

Fáskertiné szavamra elpirul, közelebb
nyomul,
csípeje csípőmhöz szorul.
"Ifjú kolléga úr- súgja, és elpirul -,
szép is volna, mi, réteken
elbolyongani".
Kering a díszterem övele és velem,
kezünk játéka is jutalmat oszt.

A szónok Fáskerti éppen most kifejti:
"Ifjú kollégáink beilleszkedtek."
Míg én Fáskertinét, a szónok szép
nejét,
forrón markolom, s a szemünk csügg
a szónokon.

Egy díszünnepély, hol kéz a kézhez ér,
pompás alkalom, vágyamat most
bevallhatom.

közelebb nyomul,
csípeje csípőmhöz szorul.
"Ifjú kolléga úr- súgja, és elpirul -,
szép is volna, mi, réteken
elbolyongani".

Fáskertiné zümmögve fölrepül,
s rendületlenül kering a transzparens
körül.
Fent veszi át férjétől a szót:
"Ifjú dolgozók,
egyem a gyöngye húsokat!"

A hetedik levélrészlet

S közöld, hogy munkahelyem
azóta változott.
Egy bűnös viszony miatt
távozni kellett nekem.

Mindegy, azóta már
klubvezető lettem én.
De néha még visszajár
a régi érzemény

Világnézeti klub

Egy világnézeti klub
tág teret nyit ki és nyújt,
számos aktíva fűjja és szívja
komolyan a cigarettát.

Fordítsuk, hű, de remek,
fordítsuk, hű, de remek,
feje tetejéről a talpára Hegelt,
passzolj még egy cigarettát.

Kérlek titeket, most szóljon az, akinek
kóla kell,
máma a büfés néni előbb indul el, jó
srácok?

Kapd el a klubvezetőt,
nem árt, ha megkéred őt,
kételyeidre frappírozott választ,
ha valaki adhat, csak ő.

Egy világnézeti klub
tág teret nyújtani tud,
a vitakészség alakulásához,
plusz még itt a sikerélmény.

Hű, srácok, Erdős Ági most beteg,
kár, mert ha köztünk volna, főzhetett
volna egy
jó kis kávét! Mindenkinek!

Fordítsuk, hű, de remek,
fordítsuk, hű, de remek,
feje tetejéről a talpára Hegelt,
passzolj még egy cigarettát.

A nyolcadik levélrészlet

Drága Irén, hol a titok?
Talán ott az első víg kirándulásnál
Én meg vagyok,
és remélem, hogy Ferenccel
már rég nem veszekszel.

Félre ne érts,
egy eszpresszóból írok,

Tanulmányi kirándulás

A legjobb kirándulásunk
kilencszázhatvankettő elején volt.
Ott fent a Lajos forrásnál
az osztály jót nevetett.

Nem voltunk még koedukáltak,
az osztály fiúkból állt.
Az ösvényen fénylő napfoltok közt
én s a többiek.

Csányi osztályfőnök úrral.
Csőke igazgató úrral.
Vértes földrajztanárnővel,
aki ott ment nejlónblúzban.

"Figyeljétek összetettségét!"
szólt a tanárnő,
s felemelt egy csillogóhátú,
szép bogarat.

Juharfát és magas tölgyfákat
figyeltünk meg.
Megkülönböztettünk bibét és porzót
utunk során.

Vértes földrajztanárnővel.
A barna trottórcipőssel.
A kékszínű melltartóssal.
Nikotintól sárga ujjal.

Egy tisztáson a pihenőnél
a Vértes tanárnő
lefeküdt és szemét lehunyta
sok porzó között.

A pázsit tele virággal,

kékkel, pirossal, sárgával,
sok-sok földrajztanárnővel,
csupa lehunyt szeműekkel.

A szám tele dió ízzel,
hűvös Lajosforrás-vízzel,
álmos földrajztanárnőekkel.
Csupa lehunyt szeműekkel.

Költözködés

Költözöm,
autóra hordják mindenem,
elmegyek,
ez a lakás már nem lesz
a lakásom nekem.

Költözöm,
van ki- és bejelentőlapom,
elmegyek,
a régi lakást én most itt hagyom.

Költözik,
a régi barát most elköltözik,
én maradok,
mivel én úgy döntöttem,
hogy jó lesz nekem itt.

Menjen el,
hordják csak autóra mindenét,
én maradok,
volt már ilyen, és lesz ilyen még.

Egy kitalált személy

Harmincöt Symphonia,
nikotintól bűzös a szám,
samponom Palmolive,
érzik a hajam szagán,

egy órája ittam is,
és annak is van szaga,
a számon most épp kijön...
plusz még a Symphonia.

A kezem kezét fogott
másfél órával ezelőtt,
de holnap is érezni fogom
rajta az illetőt.

A szemem filmvetítés,
előzetest vetít,
egy eljövendő nagy film
megkevert részleteit.

Az ujjam éppen mozog,
nyomok egy csengőt vele,
az ajtón ott a felirat,
egy kitalált személy neve.

Samponja filmvetítés,
kockás a haja szaga,
itala kézfogás,
csengője Symphonia.

Az ujjam éppen mozog,
nyomok egy csengőt vele,
az arcomon végigsimít
egy csukódás lehelete.

Az ujjam éppen mozog,
nyomok egy csengőt vele,
az ajtón ott a felirat,
egy kitalált személy neve.

A levél befejezése

Drága Irén, ez egy levél,
illetve volt csak, befejezem
ölel öcséd, csókol öcséd,
Gyömrő a cím, gyömrő Zrínyi utca 7
szám,
Ez egy levél,
illetve volt csak.

Kézbesítés

Éva, Mari, Irén, s az utolsó villamos,
egy krakkói kirándulás és az éjféli
gyors,
bezárva egy borítékba, ki tudja, hol
kallódik el?
Irén nem válaszol, mert mosni és főzni
kell.

Egy fontos díszünnepély, ki tudja, hol
akad el?
Irén nem válaszol, mert a gyerekre
vigyázni kell.
Bezárva egy borítékba, ki tudja, hol
kallódik el?
Azt mondd meg, drága Irén, mindez
hol akad el?

Levél nővéremnek 2.

ELSŐ LEVÉLRÉSZLET

Ez egy levél
Ez egy levél
Ez egy levél
Ez egy levél
Ez egy levél,
A borítékja kékes,
A bélyeget tizenkilenc forintért vettem.
Ez egy levél
A keltezés
994 az évszám.
Na, akkor jó, ez egy levél, legyen levél
A keltezés legyen a színhely, legyen a díszlet.

BUDAPEST II.

Kérdezlek újra,
Hogy pár év múlva
Hol lesz majd lakóhelyünk?
Élünk majd itten?
Maradunk itten?
Vagy egyszer majd továbbmegyünk?

Áll tükröződve folyónak szélén,
Itt van a város ezrednek végén.
Itt van a város, vagyunk lakói,
Az arcán siklik a víz,
Az arcán siklik a víz.

Kérdezlek újra, újra meg újra,
Te másik városlakó,
Hogy itten élünk,
Mit is remélünk,
Hogy ebben mi is a jó?

Hívjuk jobb híján megint csak ennek,
Itt van a város, hívd Budapestnek.
Ácsorog itten folyónak szélén,
Az arcán siklik a víz
Az arcán siklik a víz.
Itt van a város, folyóba bámul,
Az arcán siklik a víz,
Az arcán siklik a víz.

MÁSODIK LEVÉLRÉSZLET

Ez egy levél,
A nővéremnek írom, neve Irén.
Most reggel van,
Kilépek a kapun a tomboló nyárba,
Kilépek és körülnézek világvégi
fényben,
Mely a szemembe csap,
Szemembe vág.

BUDAPEST III.

Uram,
Vegye szemügyre a hidakat,
És tekintse meg a járókelőket.
Íme, ez az én városom.
Ólomfüstből van itt
Az embereknek a lelke,
Szállna, de csak ingadozik
Saját súlyába veszve.

Azt mondom, Budapest, Budapest,

És ezzel még nem mondtam semmit.
Én úgy vagyok a várossal,
a legszívesebben azt mondanám: hu-
huhú-hú!

Helló, ti gyönyörű kislányok,
De szépen is libegtek.
Mért kérde, testvérem, hova megyek,
Pénzt keresni megyek, megyek.
Megyek, Budapesten pénzt keresek,
Fogom amim van és megyek,
Helló város, öreg gyerek,
Megyek, benned megyek.

Tebenned Budapest, Budapest,
Ahol azt mondják az utcák,
Minek futsz, minek loholsz te itt?
Gyere, feküdj le mihozzánk!

Azt mondom Budapest,
Budapest, Budapest,
Útközben gázolok, úgy lépek.
Tüllépek szavakon,
Tüllépek magamon,
Tüllépek mindenben,
Én mindenben-mindenben túl élek,
Tüllélek.

Helló, ti szigorú férfiak,
Mért is rángattok engemet?
Mért faggattok engem, hogy ki
vagyok?
Vagyok aki vagyok,
Budapesten lakok.

Azt mondom Budapest, Budapest,
És ezzel még nem mondtam semmit.
Én úgy vagyok a várossal,
A legszívesebben azt mondanám: hu-
hú!

HARMADIK LEVÉLRÉSZLET

Drága Irén,
Először is közlöm veled, hogy néhány
éve
Váratlanul, ámdé mégis véget ért egy
korszak.
Lábjegyzet lesz, egy csillaggal
megjelölt szó
Jövőbeli történelemkönyvben,
S a lapon alul
Néhány szó, mely sebtben elintézi.
Hernyók, nyúvek (hernyók, nyúvek),
Álcák, molyok (alcák, molyok),
Nagy giliszták élőködtek az örök
erőkön,
Míg szőnyeg alá besöpörve éltünk
mindahányan.
Túléltek hát, bár igénybevet.
S most itt vagyunk egy újabbfajta nagy
pocskolásban,
S szőnyeg alól előmászta az
alájasöpörtek,
S behemótként fölfüvődva szörnyetestet
öltöttek.
Újabb világ, fojtott vihar.
Csak magáért van minden, semmi
másért.

SŰRŰ A VÉREM

Sűrű a vérem,
Én nem is értem,
Valamitől megsűrűdött.
Lassú a léptem,
És mindenképpen
valamibe beléütközök.

Jönnek a képek,
Állok elébek,
Menjenek át nagy fejemen
(Menjenek át, megengedem).

Jönnek a kígyók,
Lassú vigyorgók,
Legelől jön egy koronás,
És jön a sárkány,
És a sok járvány,
Mint az istenkáromolás.

Jönnek a népek,
Mindjük eltévedt
Bírodalmak szép fiai
(Bírodalmak szép fiai),
Sűrű a vérem,
Én nem is értem,
Isten mitől, hogy engedi.
(Világűr-mélyek a titkai).

Felmegy a fejbe
Vér lassú rendbe,
Látom, ami látnivaló.
Sok bírodalmak
Körbeforgognak,
Teszik, ami tennivaló.

Jönnek a képek,
Állok elébe,
Lebegjenek át lelkemen,
(Megengedem, jó, megengedem).
Ősi vadállat
Rettegve vár csak,
Mindene merő figyelem
(Mindene merő figyelem).

Édes Szent János,
Nagy látomásos,
Sose tudd meg mit láttam én.
Vad a bozótban
Ott, ahol jól van,
Várok a világ peremén
(Várok a világ peremén)...

NEGYEDIK LEVÉLRÉSZLET

Férfiparfűm,
Férfiparfűm illata orromba,
Karon ragad valaki és visz az
autójához.
Volt osztálytárs, volt osztálytárs.
Azt beszél, rettentően gazdag,
Egy gyűrűjéből mind a ketten
gondtalanul évekig megélnék.
Volt osztálytárs.

VOLT OSZTÁLYTÁRS

Hová megyek,
Azt mondja, hogy akárhová elvisz.
Az a típus, aki magában hisz,
Attól komoly.
Megnyílik nekem,
Míg egy ujjával pörgeti a kormányt.
Volt osztálytárs, volt osztálytárs.

Túl jó is volt az egész talán,
Rég nem is ő a babám már.
Úgy virított miránk a nap,
Ahogy az megírva a nagykönyvben.
Meséli, míg hátradőlve vezet.
Aztán valaki miatt,
Talán mert nekünk túl jó volt így,
Megszűnt ez a megszokott fölállás,
Habozás nélkül szakítottunk.
Meséli, míg hátradőlve vezet.

Jó munkahelyem van,
Élek nyugodtan,
Nevelem a fiam.
Meséli, míg hátradőlve suhan,
Kárba veszett idők
Tudom, nincsenek
Kárba veszett idők.

Túl jó is volt az egész talán,
Állítom, hogy ettől van (állítja, hogy
ettől van).
Néha az az érzés bennem (néha az az
érzés benne),
Így kellett ennek történnie.
Jó.
Tegyük fel akadt olyan,
Aki az egészséget másképpen fogja fel.
Én ilyen ember vagyok,
Nem kell velem sokat bíbelődni.

ÖTÖDIK LEVÉLRÉSZLET

Kedves Irén, így folytatom,
Azért írok néked most levelet,
Mert múlt éjszaka álmodtam teveled.
A másfél szobás lakásban, ahol lakom,
Sötétségben, kinyúlt testtel, tátott
szájjal, vakon,
Nagy kavargó álmoképek között
Az arcod négyszer élembe jött.
Az arcod láttam tegnap éjjel, Irén,
És négyszer súgtad, fivérem, én,
Fivérem, a föld míg egyszer fordul
maga körül,
Hozzád szólok négyszer belül.
Négyszer egy nap rád gondolok
Bárhol vagyok, bárhol vagyok.

MINDEN ÁLMOMBAN

Nekiszegeztem én a kérdést, hogy
szeretsz,
Nekiszegeztem én a kikötőben,
Mikor indultam én Dél-Afrika felé,
Úgy fél négy felé, mikor a nap forró,
Indul a hajó.

Nyári délután kérdezem, szeretsz-e?
A ház, a ház, a házra vigyázol-e?
Őszes férfi, sapkáján aranyász,
Nyári délután indulás előtt,

Most ez vagyok én, s a másik az te
vagy.
Ami történt még itt, azt feledés fedi.

Minden álmomban
Százféle változatban te vagy velem,
És mindig te segítesz.
Százféle változatban te vagy velem,
És mindig te segítesz.

Te segítesz, ha meggyújtom a lámpát,
Ébredés után még egy kicsit
Itt maradsz velem, mielőtt
elfelejtenélek,
Elfelejtelek, majd váratlanul
Egy másik helyen találok magam,
Az a fogoly vagyok, számom 307,
Aki megszökik, üldözőit egy kis
utcában lerázza,
Csenget egy helyen, s te nyitsz rá ajtót.
Jössz megint velem, de ezúttal sötét
van,
Lépteink alatt ropog a kavics,
És egy kastély felé, ami úgyszintén
sötét,
Csak a másodikon látni lámpát,
Amin függ a szemünk, míg az óvatos
cipők
Csak az utat lesik, úgy megyünk ott.

Minden álmomban
Százféle változatban te vagy velem,
És mindig te segítesz.
Százféle változatban te vagy velem,
És mindig te segítesz.

Nyári délután kérdezem, szeretsz-e?
A ház, a ház, a házra vigyázol-e?
Fogoly vagyok, éppen most szökésben,
Csöngetek, s te nyitsz ajtót nekem.

Minden álmomban
Százféle változatban te vagy velem,
És mindig te segítesz.
Százféle változatban te vagy velem,
És mindig te segítesz.

HATODIK LEVÉLRÉSZLET

Drága Irén,
Egy metrón szelem éppen át a várost,
És rád gondolok míg firkálok,
A combomon papír van.
Kedves nővér, drága nővérem,
Egy háziasszony ült le ide mellém,
S elmerülten olvas itt egy zöld fedelű
könyvet.
Észrevétlen átfutott a szemem néhány
oldalt.
Angol regény,
Angol regény,
Angol regény,
Angol regény,
Angol regény.

ANGOL REGÉNY

Egy férfit megbíztak menjen a folyón
le
Hajóval egészen délre,
S keressen meg ott egy rég eltűnt
ezredes,
Ha ugyan él.
Na jó, mondta a férfi, na jó,
S a hajó elúszott vele a folyón.

Míg délnek ment sok veszélyen át
Több embere meghalt.
Bennszülöttek is és néhány fehér
mondták neki
Vigyázzon.
És közben ő, az a másik ott lenn a
folyón,
Akit keres, járt a fejében mindig.

A lagúnán, él valaki a lagúnán,
Él valaki a lagúnán él valaki,
Aki más, valaki aki más.

Majdhogynem egymaga érkezett le
délre,
Krokodilokkal
Csatázott előzőleg, ruhája csupa cafat.
Itt vagyunk,
Mondták a négeri,
És a fény átsöpört a lagúnán.

Fölmászott egy létrán, éjjel volt,
Várták egy magas kunyhóban.
Ott volt, akit kerestek, köszönt:
Good evening, sir.
Nagy kövér férfi volt az ezredes,
Good evening, mondta, és nehézkesen
fölállt.

És a mennyből, fentről a csillagos
égből
Fények vágtak végig a lagúnán,
Hello, good evening, yes,
Szólt az ezredes.
És a mennyből, fentről a csillagos
égből
Fények vágtak végig a lagúnán,
Hello, good evening, yes,
Szólt az ezredes.

Kiderült róla, hogy örült és négernek
lesik parancsát.
Istennek érzi magát, levágott fejekkel
játsszik.
Na jó, mondta a megbízott, na jó,
Örült, akkor én mindent tudok.

Elindult, északnak ment, de
visszanézett,
Látta, hogy napfényben áll a nagy
kövér ezredes ott,
Isteni, karját kitátva röhög,
Na jó, akkor én hazamegyek.

A sötétség mélyén megyek a hajóval,
Isten, mondom, és a sóhaj
Elszáll és megy a hajó, megy a hajó.
A sötétség mélyén megyek a hajóval,
Isten, mondom, és a sóhaj
Elszáll és megy a hajó, megy a hajó.
Megy a hajó...

METRO

Tehát a metró.
A szerelvény az alagútban csattog,
S mellettem ül egy mondhatni, hogy
furcsa arcú férfi.
Egy pontra néz,
Egy a levegőben lévő fontos pontra,
S félrebeszél.
Egy pontra néz.
Fölfelé a csattogó magasba,
S beszél, beszél.

Az árny a fény végigsöpör
-Ide írom, mit hajtogat magába-
Az árny a fény végigsöpör
Az arcodon úgy ahogy ülsz
Zúgnak a zajok a fülbe
A metró a metróban ülsz
A metró a metró a metró
A föld alatt a te helyed
Az árnyak a fények az arcon
Csak hagyod, hogy söpörjenek.

Megint a gyilkosok győztek
A menet megy a menet
Ülhetsz a szokott metródban
S hagyod, hogy söpörjenek
Az árnyak a fények
Az árnyak a fények
Az árnyak
A fények az arcon.

És jönnek és kérik mit kérnek
Egy koldus jön a pénzért
És aztán az ellenőrök
Járulnak a jegyedért
A metró a metró a metró
És söpörnek az arcodon
Az árnyak a fények
Az árnyak a fények
Az árnyak a fények
Az árnyak
A fények az arcon.

Megint a gyilkosok győztek
Megáll az ösztön az ész
Te pedig ösztön és ész közt
Egy metróban félrebeszél
A metró a metró a metró
A menet megy a menet
Az árnyak a fények az arcon
Ha söpörnek, söpörjenek.
Söpörnek, söpörnek, söpörnek,
söpörnek arcon.

Itt ülök fénnyel az arcon
megállt a metró velem
A neve Batthyány tér vagy
Már nem is emlékezem
Ösztön és ész között ülve
Mint aki közészorult
Mindegyik jövőnél százszor
Százszorta hosszabb a múlt.

És megint a fények az árnyak
A menet megy a menet
Kell legyen valami más is
Az ész és ösztön helyett
Kell legyen harmadik
Különben csakis a mindig a
Gyilkosok győznek.

Néznek, mert fölkiabáltál
Most nagyon-nagyon vigyázz

Itt vagy most két állomás közt
És látják, hogy mindjárt kiszállsz
Kiszállsz az egész metróból
Kiszállnál abból, mi megy
Vigyázz, mert meglátták rajtad
Közülük te vagy az egy.

Ülnek az ösztön és ész közt
Pedig van egy harmadik
Rájöttél itt a metróban
Máris feltűntél nekik
Látják hogy kiszállnál az egész
metróból
Vigyázz mert meglátták rajtad

A metró a metró a metró
A metró csak az ami megy
Ott van a kettő a három
Közöttük te vagy az egy

Néznek az ösztön és ész közt
Pedig van egy harmadik
Látják, hogy ki akarsz szállni
Máris feltűntél nekik
Látják, hogy kiszállnál az egész
menetből
Vigyázz, mert meglátták rajtad!

HETEDIK LEVÉLRÉSZLET

Kedves Irén,
Azt kérde, hogy érzelmileg mi velem
a helyzet,
Ha már kérde, érzelmileg az velem a
helyzet,
Hogy egy asszonnyal titkos viszonyom
van.
Néhány percig látjuk egymást
Csak ebédszünetben,
Egy izzadt csók,
Egy izzadt csók,
Egy izzadt csók,
Egy izzadt csók,
Egy izzadt csók.

FORRÓ VÁROS

Forró a két kezed,
Forró a város.
Mindegyik lélegzet
Halálos.
Fényözőn a folyó,
Találkozunk a hídon.

Fényözőn a folyó,
És megbámulja
Fönről a lángoló
Pupilla.
Nézi hogyan csókolom
Sós ízű fényes bőröd.

Végig a Lánchídon
Az aszfalthoz szögezve áll a forgalom,
Míg én ólomfüstben
A korlátnál megcsókolom
Úú a szád, a szád, a szád,
Hogy izzadság ízű a szád, ne bánd,
Míg jelek lobognak
Lángoló égből miránk.

Forró a két kezed,
Forró a város,
Mindegyik lélegzet

Halálos.
Én sarkon fordulok
Nagy jelek közepette.

Végig a Lánchídon
Az aszfalthoz szögezve áll a forgalom,
Míg én ólomfüstben
Elmegyek, s azt dúdolom:
Úú a szád, a szád, a szád,
Hogy izzadság ízű a szád, ne bánd,
Míg jelek lobognak
Lángoló égből miránk.
Forró utcákon át
A számon elviszem a szád szagát,
Míg jelek lobognak
Lángoló égből miránk.

ESZEMBE JUTOTTÁL

Elveszett pénz és eltévesztett,
Rosszkor kiejtett szó, a nem talált
kulcsok,
Eszembe jutottál.

Botlás a járdán, hazugság,
Idétlen képek és az eső,
Amikor futni kell mert bassza meg
Nem hoztam magammal kabátot.
Eszembe jutottál.

Papírra írt, aztán kihúzott
Szavakban is ott van a baj, hogy
Eszembe jutottál.

Na és az éjjel, amikor fölkelnek,
De a takaró súlyos, nem enged,
Minden félbetörik,
És arra ráébredni, hogy álmomban
nevettem,
És nem emlékezni, hogy miért is
nevettem,
Eszembe jutottál.

Esőkabát nélkül esőben
Megázni és káromkodni,
Bassza meg ez maradt belőled.
A tévesztések, járdái botlások,
Elveszett kulcsok, esőbeli futások,
Hogy megint nem hoztam
Magammal kabátot,
Eszembe jutottál.

Elveszett pénzem vagy, elvesztett
kulcsom vagy,
Rosszkor kiejtett és sértő rossz szavam
vagy.
Valami helyett most
Már megint, már megint
Eszembe jutottál.

Egy óriás kezében játék,
Ez vagyok én, hajlít és tördel,
Szétszakít, játszik.
Szétszakít, játszik.

NYOLCADIK LEVÉLRÉSLET

Kinyílt nekem emitt az utca,
Egy piactérre lépek elámulva.
Lehel tér - izzik a dél,
Lehel tér - izzik a dél.

Odamegyek legtöbbször hol állnak
hosszú sorban,
Türelemmel várok, hogy majd én
kerüljek sorra.
Hátranéz rám egy valaki előttem a
sorban,
Megfordul és... nem tévedés.

HELLÓ HALÁL

Helló Halál, öreg haver!
Négy szemközt állunk a piacon.
Helló Halál, öreg haverom...
A faszomat megmutatom tenéked

SOMLAI MARGIT

Somlai Margitot láttam én piacon
guberálva,
Ősz kicsi kontya úgy feszült, mint rég
az iskolába.
Láttam ott Somlai Margitot lila eres
kezével
Szemémben turkálni, s bújtam ott, ne
legyen övé a szégyen.

Bújtam a földbe, bódé mögébe,
Vén Margit néni, ne láss meg soha.
Somlai Margit, mit guberálsz itt?
Tán azt a szót, hogy ... hogy iskola?

Oxfordi diplomás Somlai, latin-angol
tanárnő,
Öt nyelven tudta mondani azt a szót,
hogy teremő.
S nyolcvanöt éves kézzel ott ügyesen
túrt szemémben,
A teremő éppen nem figyelt, őhelyette
is néztem.

Bújtam a földbe, bódé mögébe,
Somlai Margit, nem én,
Nem én teremtem, nincs hozzá
kedvem,
Ezt a világot, nem én.

Somlai Margit, láttam én, talált egy fél
pár kesztyűt,
És vele örültem lesben ott, hogy a
teremtő enyhült.
Bújtomban szurkoltam: Istenem,
Istenem és teremőm,
A kesztyű pártját lelje meg, segíts a vén
tanárnőn.

Ultima ora non datur secunda,
A kesztyű pártját lelje meg,
Add a kezébe teremőm végre,
A végén még más találja meg.

Mivelhogy volt ott rengeteg
Szemémben túró pára,
S minden bódé mögé bebújt
Mindnek egy tanítványa.

Piacon járva láttam ezt,
Láttam, és jól megnéztem,

Úgy mondtam el most, úgy, ahogy
Volt is ez voltaképpen.

NYÁRI DÉLUTÁN

Ez csak egy nyári délután,
De mégis, mégis több talán.
Miért egy nyári délután
Lett önmagánál is több talán?

Most mért is érzem jól magam
Az átlagutcán, mondd, mi van?
Miért is jó itt menni csak?
Én nem mondanám, hogy hangulat.

A város fél órát kapott,
Hogy túlhaladja az átlagot,
És én is éppen itt vagyok,
Hát átlagon túl is jól vagyok.

A jónál is jobban jól vagyok,
Az utcasarkon szél forog.
A város fél órát kapott,
Hogy örüljek annak, hogy benne
vagyok,
Hej hej hej-hej-hej-hej

Egy régi nő most szembejön,
És nem hogy rögtön rámköszön,
De rám is dől, és rámlehel,
Hogy idefigyelj, idefigyelj.

Mert ő is most kapott esélyt,
Vagy kárpótlást tán mindenért,
És mondja is: gyerünk, gyerünk,
Mert fél óra csak, mi jó nekünk.

Az égen éjgen célkereszt,
Még néhány percig célba vesz,
S az égből szívközepbe be
Egy sorozat jön a szívbe-be, a szívbe-
be, a szívbe-be,
Bele a szívbe, nincs mese,
Fényeket bele, még bele,
A közepibe, még bele,
Mivel a város fél órát kapott,
Hogy örüljön annak, hogy benne
vagyok.

VIZELÉS

Vizelnem kell.
Mér' mindig egy utcasarkon ismerem
magamra?
Olyan jó az... az, amikor egyszer csak
könnyű lesz...
Egyetlenegy nagy sugárban kiadhatod
mindened.
Égre nézel, könnyű lettél, jó barátod a
világ!
Felolvadtál, szabadultál, és most
minden helyreállt.
De jó, hogy demokrácia van!
Élek, élek, nagyon élek. (Jó, hogy élek)

KILENCEDIK LEVÉLRÉSLET

Az aluljáróérzést, Irén,
Hogyan is írhatnám meg most neked?
Egy szóra várok, mit leírhatnék,
Míg állok a lépcsőn a katlan felett.
Az aluljáróérzést, Irén,
Egy szóba hogyan gyűjtsem neked,

A metróajtón kizúduló, értelemre
veszélyes szelet?

ALULJÁRÓÉRZÉS

Lány ül az aluljárólépcsőn, tábla az
ölében,
S a táblán ez ragyog:
Kedves emberek, én koldus vagyok,
megvakultam,
Adakozzatok!
És jönnek tömött sorokban,
elkeverednek lábak-fejek,
És jönnek tömött sorokban, és
intézkednek az emberek.

Ülve könyörög a másik a gyermekkel
ölében:
Nekem adjatok!
És egy másik nagy fehér kutyával
mondja énekelve:
Adjatok, adjatok!
Az ott meg könyveket árul, a
metrókijárón kidől a szél.
Jönnek lobogó hajjal, minden befér,
minden befér.

TIZEDIK LEVÉLRÉSLET

Drága Irén, megint az utca, megint az
utca.
Hallom itt, hogy egy ember a
valóságból magát kihazudja,
Elhasználtságokkal magát
elhasználja,
Elhasználtságok közt elhasznált
világban
A hőségben az utca és a valóságból
magát kihazudja.
Minden elhasználva, ezt kell írnom
újra,
Aki ezt kihasználja, kevéssel beéri,
Hát adott a feladat: használttal beérni,
Ne legyen fájdalom, csak ezt szokták
kérni.
Akkor tán kibírjuk, akkor tán kibírjuk...
Így szoktunk ma élni,
Viharral teli levegőt kis szimatokkal
mérni.
Akkor bemegyek egy presszóba,
gondoltam megiszok egy kávét.

PRESSZÓZONGORISTA

Úgy szeretem, ha fáj
Újjaimnak a gitár,
Nagyon szeretem (szeretem),
Mindig is szerettem (szerettem).

Rég elszőkött a nyár,
Búsan dalol a gitár,
Első a felejtés (felejtés),
Az abszolút felejtés (felejtés),
Az a puha felejtés (felejtés),
Mely csöppet se fáj.

Én vagyok az utolsó
Eszpresszózongorista.
Nagyon szerettem (szerettem)
Játszani itten (ittén),
Mindig is szerettem (szerettem)
Közöttetek.

A NAGY SÁRGA GONG

Éppen most van vége a délutánnak,
Hullámzó tömegben megállok, az égre nézek.
Dallamot hallok, míg belép az este,
S ebben a dallamban ott van egy nagy sárga gong.

Az alkonyba menetet fest ez a dallam,
Sovány és nagyhajú szakállas emberek mennek,
Fehér a ruhájuk, egyszerre lépnek,
Hangszerek kezükben, köztük egy nagy sárga gong.

Mostantól az este érkezik
Várt időben és szokás szerint,
Várakozástól remegő
Tűzben ég és kék a levegő.
Állok nagy tömegben, este van,
Mostantól a napnak vége van.
Könnyen bármi megtörténhet most,
Úgy hallgatom ezt a dallamot.
Minden hangot leigázva
Fölkúg benne a nagy sárga gong.

Húzódna mostan le égről a fények,
S van ez a dallam, mely kék színű tüzeket éget.
Állok a tömegben és arra várok,
Hogy zúgjon föl, zúgjon föl,
S fölkúg a nagy sárga gong.

Mostantól az este érkezik,
Hé, Irén, az este érkezik,
Gongütésre ránk ereszkedik,
Mostan bármi megtörténhetik.
Állok nagy tömegben, este lett,
Gongütésre ránk ereszkedett.
Állok itt, és majdnem meghalok,
Úgy szeretem ezt a dallamot.
Minden hangot leigázva
Fölkúg benne a nagy sárga gong.

TIZENEGYEDIK LEVÉLRÉSZLET

Drága Irén,
A ház lépcsői úgy visznek el mindig az ajtóig,
Úgy sodornak minden este egészen hazáig,
Mint egy folyón.
Aztán a kulcs fölzendül az engedelmes zárban,
Itthon vagyok, itthon vagyok.
A bútoraim élém térdelpelnek,
A csillagok az ablakon bejönnek,
Itthon vagyok, az ablak nyitott.
Meleg az este, rothadásig ékszeres az égbolt.
Itthon vagyok, itthon vagyok...
Ölel öcséd, csókol öcséd.
Mit írnak még?
Gyömrő a cím, Gyömrő a cím...
Gyömrő és Zrínyi utca 7 szám.
Ölel öcséd, csókol öcséd.

HÁBORÚ VAN

Csillagok, égbeli tűk karcolják rá a szememre:
Háború van.
Csillagok, a háború tart, szóljatok rá,
hogy megálljon.
Még a végén bűnös leszek.

Kőben hajszáltrepedés,
Jelt ad az éjszaka és
A hold, a hold, a hold,
Úgy mozdul a hold, a hold, a hold,
Hogy meginog az égbolt.

Mély, puha éjszaka van,
Hallani, elmegy egy autó,
Azután csend.
Űrbeli, űrbeli szél
Perzseli, perzseli arcom,
Hé, mit akartok?

IRÉN A TÉVÉBEN

Nohát bekapcsoltam a tévét, s ledőltem én,
Kit látok váratlan a tévében, téged, Irén.
Riportalany vagy, s az életről nyilatkozol,
Főzésről, sütésről, meg hogy a nehéz nyomor..

Jó régen láttalak, felültem, figyeltelek.
Vonások arcodon, ráhúzták nehéz kezek.
És ott a száz körül mit láttam az ágyon ülve?
Kérlek, Irénke, ha lehet, korábban fekjüdj le.

Pénzt kéne szerezni, jobb férjet, jobb álmokat,
Jobb fivért, mint én itt, sokkal jobb tanácsokat.
Mert mit mondhatnék mást, itt az ágyamon ülve?
Kérlek, Irénke, ha lehet, korábban fekjüdj le.

A tévét lezárom, a riport már véget ért.
Takaróm felhúgom, s azt mondom, gyere sötét.
Jobb itt a sötétben, alszom majd mindjárt, Irén.
Istennek mancsával-körmével szám szegletén.

Álmodom...

Álomkeringő

Látok én ott fenn egy nagy hegyet,
Zúdulni belőle nagy vizet,
S a vízben sodródni mindenem,
Amim csak van énnekem.
Nagy barlang szájánál nézem ezt,
És látom hogy hátrafordulok:
Hogy barlangnak közepén szikla van,
Mely szikla forog, forog.

S a kő alatt folyó patak,
Lassacskán vérpiros lesz a víz.
Magával sodor skarabeuszbogarat,

S virágos ágakat.

Engem is elvisz a nagy folyam
Egy városba mely ismerős nekem.
S letesz egy utcában gondosan,
Ahol sok ember terem.

És kérdeznek ôk, s én mondom nekik:
Hiába bíztattok emberek,
Elég volt mára, már nem énekelek,
Holnap majd talán lehet.

S felkapja mind a széles folyó
az utcát s a bennetermő embereket,
És velem együtt mind elviszi
Addig míg felébredek.

Szorosan lezárva tartom még,
Hogy szinte fáj, úgy a két szemem.
Mert szívemből így kiáltanék:
Ne szobám, ne add most vissza még
És te világ, te se add vissza még
Az öntudatot nekem!

Mint húron vonódó szálvonó
Szememen vibrál egy ér, Irén.
Felnnyitom, s közli az öntudat,
Hogy levelem megírtam én.

FINÁLE

Mit mondjak még neked? Lezárva már a boríték.
Jönnek az új szavak, valamit nagyon mondanék.
Jaj, Irén, holnap küldök még egy új levelet.
Gyűröm és forgatom, hiába, le van zárva már.
Hiába új szavak, jöhettek, le van zárva már.

Nővérem, a levelemben azt írtam,
Hogy hihetetlen ez a nyár,
S ha jól emlékszem, azt is írtam,
Hogy ez a város nem otthonos énnekem már.
De valamit még kéne neked írnom.
Tán valahogy így kéne:

Sűrű a vérem, és férfi a metron kiabál,
Nincs itthon semmi pénz, szemétben turkál a tanár,
Szomszédban háború, és közben rólad álmodok.
Még kéne mondani valami fontos mondatot.

Mit mondjak még neked?

2. CD: Cseh Tamás – Bereményi Géza:

Levél nővéremnek /1976/, Levél nővéremnek 2. /1994/

(MP3)